

Panteia

Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Evaluatie Actieplan Zelfbeschikking

0-meting

Door: Jurriaan Omlo (Bureau Omlo) en Suzanne Bouma (Panteia)

Zoetermeer, 29 maart 2016

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with Panteia. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of Panteia. Panteia does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting en conclusies	5
Aanleiding en opzet van het onderzoek	5
Deel 1: Verandertheorie	6
Deel 2: nulmeting	8
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding van het onderzoek	11
1.2 Opzet van de evaluatie	11
1.3 Opzet rapportage	14
DEEL 1 – Verandertheorie	15
2 Inzicht in de problematiek en de aanpak	17
2.1 Huwelijksdwang, achterlating, huwelijkse gevangenschap, gedwongen isolement en eengerelateerd geweld	17
2.2 Historie van de aanpak van de problematiek	19
2.3 Huidige aanpak: Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017	20
2.4 Tussentijdse conclusie	23
3 Veranderingstheorie	25
3.1 Toepassing Theory of Change-methodiek	25
3.2 Doelstellingen van het Actieplan Zelfbeschikking	25
3.3 Acties van het Actieplan Zelfbeschikking	26
3.4 Schematische weergave verandertheorie	30
3.5 Aannames in het Actieplan Zelfbeschikking	33
3.6 Tussentijdse conclusie	34
4 Reflecties vanuit de theorie	37
4.1 Relatie tussen bewustwording en erkenning	37
4.2 Verandering ontstaat vanuit de gemeenschap	38
4.3 Tussentijdse conclusie	40
5 Reflecties vanuit de praktijk	41
5.1 Reflectie op de doelstellingen	41
5.2 Reflecties op interventies en achterliggende aannames	42
5.3 Tussentijdse conclusie	45
DEEL 2 – Resultaten 0-meting	47
6 Nulmeting onder de Nederlandse bevolking	49
6.1 Vrijheid in opleidings- en beroepskeuze	49
6.2 Vrijheid in partnerkeuze	53
6.3 Kennis over zelfbeschikkingsrecht	59
6.4 Tussentijdse conclusie	59

7	Uitvoering Actieplan Zelfbeschikking	63
7.1	Uitgevoerde activiteiten: een stand van zaken	63
7.2	Vooruitblik op 2016 en 2017	64
7.3	Tussentijdse conclusie	65
	Bijlage A – Onderzoeksverantwoording	67
	Geïnterviewde personen	67
	Geraadpleegde literatuur	67
	Online enquête	70
	Bijlage B – Stand van zaken	71

Samenvatting en conclusies

Aanleiding en opzet van het onderzoek

De autonomie om als individu zelfstandig keuzes te maken, is niet voor iedereen in Nederland even vanzelfsprekend. Sommige mensen worden meer dan anderen geconfronteerd met uiteenlopende vormen van ernstig geweld, onderdrukking en beperkingen van bewegingsvrijheid en ontplooiingsmogelijkheden. Het Rijk maakt zich sterk voor een samenleving waarin mensen gelijke rechten hebben, waaronder het recht op zelfbeschikking (Regeerakkoord, 2012). Het Rijk is daarom het brede en meerjarige aanpak "Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017" gestart. Om de effecten van het Actieplan Zelfbeschikking vast te stellen wil het ministerie een nul- tussen- en eindmeting uit laten voeren. Panteia en Bureau Omlo voeren deze evaluatie uit.

Onderzoeksopzet

Om de effectiviteit van het beleid de komende jaren te kunnen volgen en het beleid zo nodig te kunnen bijstellen, voeren Panteia en Bureau Omlo een evaluatieonderzoek uit met een nul-, tussen- en eindmeting. Het rapport dat nu voor u ligt, beschrijft de resultaten van de nulmeting. De nulmeting is in 2015 uitgevoerd in de periode augustus tot en met december. In 2017 en 2018 volgen de rapportages van de tussen- respectievelijk eindmeting. Het voordeel van een nulmeting is dat het al in een vroegtijdig stadium een eerste inzicht geeft in de stand van zaken. Daarnaast ontstaat er een beeld van de effecten en mogelijke knelpunten die betrokkenen verwachten. Dit biedt mogelijkheden om eventueel bij te sturen in het beleid.

De evaluatiemethodiek die we primair hanteren is de *Theory of Change* benadering. Het uitgangspunt van deze evaluatiemethode is dat iedere interventie of beleidsprogramma gebaseerd is op een veranderingstheorie; een geheel aan veronderstellingen over wat de interventie teweeg zal brengen. Met behulp van deze evaluatiemethode kunnen we niet alleen uitspraken doen over de effecten en de effectiviteit van een programma. De methode geeft ook de mogelijkheid om hier verklaringen voor te geven; hoe en waarom werkt het eigenlijk? Daarmee probeert de *Theory of Change* benadering ook te begrijpen waarom bepaalde effecten optreden. De verandertheorie die we opstellen in deze nulmeting vormt dan ook de basis voor de tussen- en eindmeting.

Een ander onderdeel van de nulmeting is het in kaart brengen van de beginsituatie. Door middel van gesprekken en het bijwonen van bijeenkomsten geven we inzicht in de stand van zaken van de uitvoering van het actieplan. Daarnaast geven we inzicht in de wijze waarop de Nederlandse bevolking op dit moment aankijkt tegen het thema 'zelfbeschikking'. Hiervoor hebben we via Panelclix een vragenlijst uitgezet waarin we mensen vragen stellen over hun kennis, houding, intentie en gedrag ten aanzien van zelfbeschikking. Deze vragenlijst is ingevuld door 956 respondenten en wordt in de eindmeting nogmaals onder de Nederlandse bevolking uitgezet.

Opzet rapportage

De rapportage is verdeeld in twee delen. In het eerste deel schetsen we het Actieplan Zelfbeschikking en de bijbehorende verandertheorie. In het tweede deel presenteren we de uitkomsten van de nulmeting.

Deel 1: Verandertheorie

Actieplan Zelfbeschikking zet in op reeds behaalde resultaten

Het Actieplan Zelfbeschikking kent enkele voorlopers. In de loop der jaren zijn er verschillende activiteiten opgezet binnen de gehele keten, van preventie tot strafrechtelijke vervolging. Concrete resultaten zijn bijvoorbeeld de meldcode eengerelateerd geweld en een platform Eer en Vrijheid. Het Actieplan Zelfbeschikking wil deze resultaten verdiepen en verstevigen. Daarnaast hebben voorgaande landelijke actieplannen ingezet op mentaliteits- en gedragsverandering bij de (potentiële) daders en slachtoffers en hun omgeving. Dit heeft ertoe geleid dat de problematiek in een brede groep bespreekbaar is gemaakt en er een beweging te zien is naar mentaliteitsverandering. In het Actieplan Zelfbeschikking wordt de volgende stap gezet door mensen niet alleen bewust te maken, maar ook een gedragsverandering bij hen op gang te brengen.

Verandertheorie

De reconstructie van de veranderingstheorie heeft allereerst geleid tot een formulering van het lange termijn doel, het middellange termijn doel en het korte termijn doel. Wanneer we goed kijken naar de doelstellingen, zien we dat deze allen gericht zijn op het bewerkstelligen van veranderingen binnen de doelgroep. Het korte termijn doel is dat er binnen deze doelgroep individueel en collectief bewustzijn en kennis ten aanzien van zelfbeschikking ontstaat. Het middellange termijn doel is vervolgens het realiseren van een brede erkenning binnen deze gesloten gemeenschappen. Hierbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen passieve erkenning (mensen hebben het idee dat het individu zelfstandige keuzes mag maken verinnerlijkt) en actieve erkenning (mensen handelen hier ook naar door te interveniëren als het zelfbeschikkingsrecht ondermijnd wordt en door zelf anderen ruimte te geven om zelfstandige keuzes te maken). Het lange termijn doel richt zich op het terugdringen van het aantal slachtoffers.

Het actieplan kent acht actielijnen, waarbij de achtste actielijn (sociale acceptatie LHBT's) uitgewerkt wordt in een aparte rapportage. De overige actielijnen zijn in te delen in drie typen acties. Zo zijn er twee acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen. Deze acties zijn gericht op de doelgroep en/of worden samen uitgevoerd met de doelgroep. Vervolgens zijn er drie acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden. Deze acties treffen een andere doelgroep, namelijk de (professionele) organisaties die mogelijk met deze problematiek te maken krijgen, zoals gemeenten, hulpverleners en docenten. De acties zijn erop gericht deze organisaties te versterken in kennis en kunde door middel van kennisdeling, agendering en netwerkvorming. Tot slot zijn er acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen, zoals het uitvoeren van een (evaluatie)onderzoek en het bezoeken van andere landen en internationale conferenties.

Om te kunnen reflecteren op het Actieplan Zelfbeschikking is het van belang de aannames uit het actieplan te expliciteren. De twee overkoepelende aannames zijn:

1. Informatie leidt tot kennis en bewustzijn. Bewustzijn leidt tot verandering in houding en gedrag.
2. Daadwerkelijke verandering komt van binnenuit de gemeenschap.

Theoretische reflectie

Een overkoepelende aanname van het actieplan is dat informatie leidt tot kennis en bewustzijn, en dat kennis en bewustzijn vervolgens leidt tot een verandering in houding en gedrag. Recente wetenschappelijke inzichten laten zien dat de mens iets complexer is dan we dachten. Zo is vanuit diverse wetenschappelijke disciplines aangetoond dat de mens vaak gedrag vertoont dat *niet* gebaseerd is op gedegen afwegingen. Vaker ligt het in de menselijke aard om beslissingen te nemen op basis van gewoonten. Dit impliceert dat als de overheids campagne de doelgroep zou bereiken het nog maar de vraag is of 'gewoonte' niet sterker van invloed is dan de boodschap.

Wetenschappelijk onderzoek laat verder zien dat de invloed van de omgeving in het gedrag van de mens groot is. De behoefte om er bij te horen is vaak sterk. Noemenswaardig is ook dat het er wel toe doet wie de zender van een boodschap is. We laten ons eerder overtuigen door personen met wie we ons kunnen of willen identificeren of aan wie we autoriteit toeschrijven. Om deze reden kan het effectief zijn dat de overheid ervoor heeft gekozen om de verhalen in de campagne uit de doelgroep zelf op te halen. Dat er positieve en inspirerende verhalen worden verzameld is eveneens een reden om optimistisch te zijn over de impact van de campagne. Uit de wetenschappelijke literatuur blijkt namelijk dat de 'sfeer' die de boodschap uitstraalt van belang is: een positieve sfeer zorgt voor een positieve stemming en maakt het gewenste gedrag waarschijnlijker.

Het Actieplan Zelfbeschikking gaat uit van een tweede belangrijke veronderstelling, namelijk dat verandering moet komen vanuit de gemeenschap zelf en dat rolmodellen uit de eigen gemeenschap bij kunnen dragen aan meer kennis, bewustwording en erkenning van zelfbeschikking. Of de inzet van rolmodellen op de manier zoals de overheid dit voorstaat ook daadwerkelijk effectief kan zijn, is niet bekend. Het is geen bewezen effectieve interventie. Wel is er voor het idee dat lotgenoten elkaar kunnen helpen en zo betekenisvol kunnen zijn voor elkaar, veel en sterk bewijs. Zo blijken zogenoemde mentorprojecten, waarin de mentor vaak als rolmodel fungeert, waardevolle en effectieve sociale interventies. Wel is het van belang dat er bij deze mentorprojecten sprake is van intensief, vaak één op één, contact. De intensiteit waarmee de voorlichter als rolmodel voor zijn of haar doelgroep optreedt, is daarom mogelijk van invloed op de effectiviteit.

Draagvlak vanuit het veld, met enkele kanttekeningen

In het onderzoek is gesproken met partijen die aan de slag gaan met het actieplan. We hebben daartoe een focusgroep gehouden met acht deelnemers. Aan hen zijn de doelstellingen en de acties uit het actieplan voorgelegd en is gevraagd hierop vanuit eigen intuïtie en ervaring te reflecteren. De respondenten redeneren op basis van de beelden die zij van het beleid hebben. Deze beelden komen niet altijd overeen met de beleidspraktijk.

Een algemene conclusie is dat de deelnemers positief zijn over het actieplan, de gestelde doelen en de in te zetten acties. Ook zijn ze tevreden met de focus op 'zelfbeschikkingsrecht'. Dat het ministerie de betrokken partijen via het Platform Eer en Vrijheid op de hoogte brengt van het actieplan en hen ook vraagt om input te leveren, draagt mogelijk bij aan het draagvlak.

Men is positief over de haalbaarheid van het korte termijn doel, onder meer omdat zij al veel 'beweging' in de gemeenschappen zien. Het lange termijn doel kan in hun ogen

niet gerealiseerd worden binnen een termijn van drie jaar. Dit is echter ook niet expliciet in het actieplan genoemd. Het actieplan beoogt in eerste instantie vooral het korte termijn doel te realiseren en veranderingen richting het middellange termijn doel te bewerkstelligen.

Er is ook kritiek op de beoogde doelgroep van het actieplan. Zo vindt men het problematisch dat de aandacht uitsluitend uitgaat naar islamitische gemeenschappen. Deze kritiek is echter niet geheel terecht aangezien het beleid zich op gesloten gemeenschappen richt. Daartoe rekent het ministerie ook orthodoxe christelijke groeperingen waaronder ook autochtonen.

Tot slot zijn er aanvullingen gegeven op de doelstellingen. Een verbeterde sociaaleconomische positie leidt ook tot meer zelfbeschikking en zou om die reden een doelstelling van het actieplan moeten zijn. Ook adviseren de partijen om nog steeds aandacht te besteden aan de bespreekbaarheid van de thematiek. Er is weliswaar een beweging in gang gezet, maar de praktijk leert dat de problematiek rondom zelfbeschikking nog vaak tot de taboeonderwerpen behoort.

Betrokkenen zijn over het algemeen ook positief over de ingezette acties. Wel maken ze hier en daar een kanttekening en leggen ze mogelijke valkuilen bloot. Deze valkuilen zijn wellicht niet onderbouwd in wetenschappelijke studies, maar betreffen valkuilen die de betrokkenen op basis van hun eigen praktijkervaring (her)kennen. Zo kunnen de getrainde voorlichters te maken krijgen met weerstand en dienen weerbaarheidstrainingen of assertiviteitstrainingen onderdeel te zijn van hun opleiding. Het is ons niet bekend of de trainingen hier al in voorzien. Een andere valkuil is dat de (social media) campagnes mogelijk de doelgroep ouderen niet bereiken. Het actieplan voorziet hier al wel in door ook andere middelen in te zetten zoals theater en informatiebijeenkomsten. Ook is er nog een aantal concrete tips gegeven, zoals het inzetten van social marketing en het opstellen van een *nudge* om daadwerkelijk tot gedragsverandering te komen.

De actielijn 'lokale agendering en facilitering' vinden de partijen relevant. Ze vinden het belangrijk dat gemeenten ondersteund worden. Wel denkt men dat de wijkteams hier nog niet klaar voor zijn. Het zou beter zijn om na te gaan wie er binnen de gemeente al kennis en expertise heeft (bijvoorbeeld de opgeleide voorlichters) en deze in te zetten in de gemeente. De actielijn 'versterking signalering door professionals' wordt in eerste instantie niet begrepen. Wel onderkennen de partijen dat docenten moeite hebben om deze onderwerpen onderling en in de klas te bespreken. Het platform Eer en Vrijheid wordt door de partijen zeer gewaardeerd. Vooral de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring wordt als waardevol gezien. De zorg leeft wel dat een verzelfstandiging het platform mogelijk kwetsbaar maakt.

Deel 2: nulmeting

Nulmeting onder de Nederlandse bevolking

Om bij de eindmeting de effecten van het actieplan in kaart te kunnen brengen, richten we ons onder andere op de opvattingen van de Nederlandse bevolking over zelfbeschikking. Dit doen we door zowel in de nul- als in de eindmeting een vragenlijst uit te zetten onder een afspiegeling van Nederlandse bevolking waarin we vragen naar de kennis, houding, intentie en het gedrag ten aanzien van het thema 'zelfbeschikking'.

De nulmeting laat zien dat de Nederlandse bevolking een open houding inneemt ten aanzien van de opleidings- of beroepskeuze. Bijna alle respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat iedereen in Nederland vrij moet zijn om een opleiding te kiezen en dat dit recht voor meisjes net zo goed telt als voor jongens. Hierin zien we ook geen grote verschillen tussen de etnische groepen. Deze open houding zien we ook terug bij de intenties en het gedrag van mensen. De meerderheid van de respondenten vindt het belangrijk om zelf een opleidings- of beroepskeuze te maken. Toch geeft ook ongeveer een kwart van de respondenten aan dat ze de wensen van de directe omgeving (ten aanzien van opleidings- of beroepskeuze) altijd zullen meenemen, waarbij mannen dat vaker doen dan vrouwen. Zelf keuzes maken en de wensen van de omgeving meenemen hoeven elkaar dus niet uit te sluiten.

Als het gaat om economische zelfstandigheid en de positie die de man of vrouw moet innemen bij het verdienen van het gezinsinkomen, is men iets minder eensgezind. Zo is 11% van de autochtone respondenten het (helemaal) eens met de stelling 'Mannen moeten het gezinsinkomen verdienen' tegenover bijvoorbeeld 37% van de respondenten met een Marokkaanse achtergrond. Ook hebben we gekeken naar de houding vanuit de omgeving. Zo geeft ongeveer een derde van alle respondenten aan dat hun directe omgeving een duidelijke mening heeft over zijn/haar opleidings- en/of beroepskeuze. Dit geldt vaker voor de mannelijke respondenten en voor de categorie Overig niet-westerse allochtonen.

We zien een overeenkomstig patroon bij het thema 'partnerkeuze'. Ook hier lopen de antwoorden tussen de verschillende respondenten weinig uiteen zolang het betrekking heeft op houding en intentie. Wanneer het gaat over het daadwerkelijke gedrag lopen de meningen wel uiteen. Zo zijn bijna alle respondenten het (helemaal) eens met de stellingen 'Iedereen moet vrij zijn om zelf zijn/haar partner te kiezen' en 'Vrije partnerkeuze geldt voor meisjes net zo goed als voor jongens'. Bij intenties over partnerkeuze geeft 15% van de autochtone respondenten aan dat zij de wensen van de directe omgeving mee zouden nemen bij het kiezen van hun partner, tegenover bijvoorbeeld 35% van de Marokkaans-Nederlandse respondenten. Toch laten de antwoorden ook zien dat de meerderheid (83% tot 94%) van alle etnische groepen het (helemaal) eens is met de stelling 'De enige die mijn partner kiest, ben ik zelf'. Ook hier geldt dat het zelfstandig kiezen van je partner en het meenemen van de wensen uit je omgeving elkaar niet hoeven uit te sluiten. Geheel in overeenstemming met de bevindingen op de aspecten 'houding' en 'intentie' geeft de meerderheid aan dat hij/zij zelf zijn/haar partner heeft gekozen. Dit geldt voor alle etnische groepen. Wel zijn er verschillen in de mate waarin de omgeving de partnerkeuze mede bepaald heeft. Zo is een kwart van de Marokkaans-Nederlandse respondenten en bijna een vijfde van de Turks-Nederlandse respondenten het (helemaal) eens met de stelling 'Mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving', tegenover 10% van de autochtone respondenten.

Over het onderwerp 'partnerkeuze' is aan de respondenten ook nog een aantal fictieve casussen voorgelegd. Hieruit komt naar voren dat autochtone respondenten vaak 'coulant' zijn wanneer het gaat om de (fictieve) partnerkeuze van hun zoon of dochter. Als het gaat om een partner met een andere culturele achtergrond, zijn de respondenten met een Surinaams-Nederlandse of Overig niet-westerse achtergrond 'coulanter' dan de autochtone respondenten. Verder laten de resultaten zien dat de Marokkaans-Nederlandse respondenten het minst vaak achter de verschillende (fictieve) partnerkeuzes van hun kind staan.

Tot slot hebben we de respondenten vragen voorgelegd over hun kennis over het zelfbeschikkingsrecht. Hieruit komt naar voren dat relatief veel respondenten weten dat bijvoorbeeld partners met hetzelfde geslacht in Nederland mogen trouwen. Minder bekend is men met de vastlegging in wetgeving en (internationale) verdragen. Het minst bekend is men met de hulp en advies die Veilig Thuis geeft. Ongeveer een derde van de respondenten was hiervan op de hoogte. Ook een derde had wel eens iets gehoord, maar wist het niet precies. In de eindmeting zullen we de kennis van de Nederlandse bevolking nogmaals peilen. Dan kunnen we bijvoorbeeld ook nagaan of de campagnes hebben geholpen bij het bevorderen van de kennis over de functie van Veilig Thuis specifiek en het zelfbeschikkingsrecht in het algemeen.

Uitvoering Actieplan Zelfbeschikking: startfase voorbij

Het Actieplan Zelfbeschikking is gestart in januari 2015 en met een kleine uitzondering daargelaten kunnen we concluderen dat de uitvoering van het actieplan op schema ligt. Zo is er al een aantal tussentijdse resultaten geboekt in de vorm van uitgezette campagnes, opgezette trainingen, het drukken en verspreiden van informatiemateriaal en het organiseren van bijeenkomsten. Wel hebben zich in 2015 enkele onvoorziene knelpunten voorgedaan. Zo bleek de veronderstelling dat voortgeborduurd kon worden op het netwerk dat vanuit voorgaande landelijke programma's was opgebouwd niet geheel te kloppen. Er is daarom extra inzet nodig om (de al getrainde) voorlichters te bereiken.

We kunnen concluderen dat de startfase van het actieplan is afgerond, maar dat 'het echte werk' in 2016 en 2017 gaat beginnen. De voorbereidende werkzaamheden zijn gestart. Hierdoor kunnen begin 2016 de eerste trainingen aan voorlichters gegeven worden, gaat de nieuwe social mediacampagne de lucht in en komt er meer regionale focus. Om de effecten van het actieplan vast te stellen, zullen wij deze activiteiten blijven volgen en hierover in het begin van 2017 en 2018 rapporteren.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Zelfbeschikkingsrecht: niet voor alle Nederlanders vanzelfsprekend

De autonomie om als individu zelfstandig keuzes te maken, is niet voor iedereen in Nederland even vanzelfsprekend. Sommige mensen worden meer dan anderen geconfronteerd met uiteenlopende vormen van ernstig geweld, onderdrukking en beperkingen van bewegingsvrijheid en ontplooiingsmogelijkheden. Huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap, gedwongen achterlating, eengerelateerd geweld, gedwongen leven in isolement en het niet accepteren van homoseksualiteit zijn allen vormen van het hetzelfde onderliggende probleem: het zelfbeschikkingsrecht van mensen wordt niet of nauwelijks erkend. Recent onderzoek toont aan dat deze problematiek méér dan incidenteel in Nederland voorkomt (van Waesberghe et al., 2014). Het Rijk maakt zich sterk voor een samenleving waarin mensen gelijke rechten hebben, waaronder het recht op zelfbeschikking (Regeerakkoord, 2012). Het Rijk is daarom het brede en meerjarige aanpak Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017 gestart.

Inzicht in (maatschappelijke) effecten ontbreekt

Het actieplan moet ertoe leiden dat mensen zich bewust zijn dat ze het recht hebben om zelf keuzes te maken in het leven. En deze keuzes ook durven te maken. Het realiseren van gedragsverandering vergt een langdurig proces. De overheid is hier al een aantal jaren geleden mee gestart. Het ingezette Rijksbeleid begint zichtbaar te worden in resultaten, maar omdat mentaliteitsverandering en gedragsverandering een kwestie van lange adem is, is nog geen sprake van een onomkeerbare ontwikkeling. Om die reden heeft het Rijk besloten om, in overeenstemming met het advies van de Verkennergroep huwelijksdwang en achterlating en middels het Actieplan Zelfbeschikking, door te gaan met de aanpak van de problematiek.

Voor het Rijk is het van belang inzicht te krijgen in de (maatschappelijke) effecten van het ingezette beleid. Om de effectiviteit van het beleid de komende jaren te kunnen volgen, en het beleid zo nodig bij te kunnen stellen, is een evaluatieonderzoek onderdeel van het Actieplan Zelfbeschikking. Panteia en Bureau Omlo voeren deze evaluatie uit.

1.2 Opzet van de evaluatie

Doelstelling

De doelstelling van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de effecten van het Actieplan Zelfbeschikking¹. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de vraag of de beoogde effecten ook daadwerkelijk gerealiseerd worden en na te gaan in hoeverre deze effecten zijn toe te schrijven aan het beleidsprogramma. Het is daarnaast van belang om eventuele ongewenste effecten en onverwachte successen in beeld te brengen.

---

¹ Onderdeel van het Actieplan Zelfbeschikking is een gezamenlijke inspanning van SZW en OCW gericht op de acceptatie van LHBT's, die we als apart onderdeel zullen opnemen in de evaluatie. Voor de leesbaarheid van het plan van aanpak kiezen we ervoor om alleen het Actieplan Zelfbeschikking te noemen.

Doelstelling, inzicht in:

- Realisatie van beoogde effecten.
- Mate waarin de effecten toe te schrijven zijn aan het Actieplan Zelfbeschikking.
- Eventuele ongewenste effecten en onverwachte successen.

Nul-, tussen- en eindmeting.

Om de effectiviteit van het beleid de komende jaren te kunnen volgen en het beleid zo nodig te kunnen bijstellen, voeren wij een evaluatieonderzoek uit met een nul-, tussen- en eindmeting. Het rapport dat nu voor u ligt, beschrijft de resultaten van de nulmeting. In 2017 en 2018 volgen de rapportages van de tussen- respectievelijk eindmeting. De meerwaarde van een nulmeting is dat het al in een vroegtijdig stadium een eerste inzicht geeft in de stand van zaken. Daarnaast ontstaat er een beeld van de effecten en mogelijke knelpunten die betrokkenen verwachten. Dit biedt mogelijkheden om eventueel bij te sturen in het beleid. Maar ook bij professionals en andere betrokkenen kunnen er tijdens het evaluatieproces leerprocessen op gang komen. Zo worden zij actief gestimuleerd om kritisch te reflecteren op de eigen praktijk en veronderstellingen. Nieuwe inzichten kunnen vervolgens leiden tot tussentijdse aanpassingen en verbeteringen in de uitvoering.

Onderdeel van het Actieplan Zelfbeschikking is de actielijn 'sociale acceptatie LHBT'. Deze actielijn is een gezamenlijke inspanning van de ministeries van SZW en OCW en wordt zoals afgesproken in een apart rapport beschreven.

Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van de gehele evaluatie luidt: "**Wat zijn de effecten van het Actieplan Zelfbeschikking?**" Om deze vraag te beantwoorden, hebben we voor de verschillende meetmomenten de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Onderzoeksvragen nul-, tussen- en eindmeting²

Nulmeting

1. Hoe kunnen we het thema "Zelfbeschikking" op basis van de literatuur en op basis van de inzichten van de betrokken partijen operationaliseren?
2. Op welke wijze en via welke tussenstappen kunnen de beoogde doelen op korte-, middellange en lange termijn gerealiseerd worden volgens diverse betrokken partijen?
3. Welke veranderingstheorie ligt ten grondslag aan het beleidsprogramma Zelfbeschikking?
4. Hoe plausibel zijnde veranderingstheorieën volgens beleidsmedewerkers en uitvoerende professionals?
5. Op welke wijze kijken Nederlandse burgers aan tegen het thema Zelfbeschikking?
6. Op welke wijze kijken professionals, organisaties, voorlichters en ambassadeurs aan tegen het thema Zelfbeschikking?
7. Op welke wijze kijken professionals, organisaties, voorlichters en ambassadeurs aan tegen het voorgestelde Actieplan Zelfbeschikking?
8. Welke mogelijkheden zien professionals, organisaties, voorlichters en ambassadeurs om verbeteringen aan te brengen in het actieprogramma?

Tussenmeting

1. In hoeverre vinden de voorlichters en ambassadeurs zichzelf voldoende toegerust om inperking van zelfbeschikking tegen te gaan?

² Naast het thema 'zelfbeschikking' vormt het thema 'sociale acceptatie LHBT' ook een onderdeel van alle onderzoeksvragen. Deze onderzoeksvragen, en de beantwoording ervan, komen terug in een aparte rapportage.

Onderzoeksvragen nul-, tussen- en eindmeting²

2. Welke effecten en werkzame mechanismen zien uitvoerende professionals, voorlichters en ambassadeurs optreden bij de doelgroep en hoe verklaren zij dit?
3. Welke risicofactoren signaleren professionals, voorlichters en ambassadeurs in de aanpak?
4. Hoe ervaart en reageert de doelgroep op de verschillende acties van het Actieprogramma?
5. Wat kunnen we voorlopig concluderen over doelbereik, doeltreffendheid, ongewenste effecten en onverwachte successen?
6. Welke mogelijkheden zien professionals, organisaties, voorlichters en ambassadeurs om verbeteringen aan te brengen in het actieprogramma?

Eindmeting

1. Welke effecten zien uitvoerende professionals, voorlichters en ambassadeurs bij de doelgroep optreden en hoe verklaren zij dit?
2. Hoe ervaart en reageert de doelgroep op de verschillende acties van het Actieprogramma?
3. Wat kunnen we concluderen over doelbereik, doeltreffendheid, ongewenste effecten en onverwachte successen?
4. Welke mogelijkheden zien professionals, voorlichters en ambassadeurs om verbeteringen aan (het vervolg op) te brengen in de aanpak van de problematiek?

Opzet van het onderzoek

Voor de uitvoering van het evaluatieonderzoek hanteren we een combinatie van evaluatiemethoden. De evaluatiemethodiek die we primair hanteren is de Theory of Change benadering. Het uitgangspunt van deze evaluatiemethode is dat iedere interventie of beleidsprogramma gebaseerd is op een veranderingstheorie; een geheel aan veronderstellingen over wat de interventie teweeg zal brengen. Samen met betrokkenen reconstrueren de onderzoekers deze veranderingstheorie om de plausibiliteit van de inhoudelijke assumpties te kunnen toetsen. Met behulp van deze evaluatiemethode kunnen onderzoekers niet alleen uitspraken doen over de effecten en de effectiviteit van een programma. De methode geeft ook de mogelijkheid om hier verklaringen voor te geven; hoe en waarom werkt het eigenlijk? Daarmee probeert de Theory of Change benadering ook te begrijpen waarom bepaalde effecten optreden (Omlo, Bool & Rensen, 2013; Snel, 2013). De Theory of Change benadering kan gerekend worden tot de zogenoemde interactieve of participatieve evaluaties (Owen, 2006). Dit houdt in dat betrokkenen die een direct belang hebben bij de interventie tijdens de nul-, tussen- en eindmeting intensief betrokken worden bij de evaluatie. Dit versterkt de betrokkenheid bij het onderzoek, waardoor het draagvlak voor en de bruikbaarheid en de toepasbaarheid van de bevindingen toenemen (Omlo, Bool & Rensen, 2013).

In de tussen- en eindmeting zullen we hiernaast ook gebruik maken van de Most Significant Change Theory. De kern van de Most Significant Change Theory is dat het verhalen verzamelt over de meest significante verandering die betrokkenen zelf ervaren. Niet de beoogde en formele doelen staan centraal, maar het perspectief dat cliënten en professionals hebben op de belangrijkste veranderingen die zich hebben voorgedaan sinds de doelgroep deel heeft genomen aan een bepaalde interventie of activiteit. Daarmee ontstaat er zicht op de bijzondere bijvangsten (onverwachte successen) van beleidsinterventies (Omlo, Bool & Rensen, 2013; Van Twist & Verheul, 2010) en vormt deze benadering een welkome aanvulling op de Theory of Change benadering (Omlo, 2015).

Verder passen we verschillende onderzoekstechnieken toe. Dit is onder meer nodig om de onderzoeksvragen goed te kunnen beantwoorden. Ook past het bij de diversiteit van het Actieplan Zelfbeschikking en de diversiteit aan betrokken actoren. De technieken verschillen soms per meting. Onderstaande figuur geeft een schematische weergave van de onderzoekstechnieken die we inzetten tijdens de nulmeting.

Figuur 1 Onderzoeksopzet nulmeting'

De nulmeting is in 2015 uitgevoerd in de periode augustus tot en met december. In bijlage A vindt u een uitgebreide onderzoeksverantwoording en geven we inzicht in de verschillende onderzoeksmethoden, gesproken personen en verzamelde literatuur.

1.3 Opzet rapportage

Dit rapport bestaat uit twee delen. In het eerste deel schetsen we het Actieplan Zelfbeschikking en de verandertheorie. In het tweede deel presenteren we de uitkomsten van de nulmeting.

DEEL 1 – Verandertheorie

2 Inzicht in de problematiek en de aanpak

2.1 Huwelijksdwang, achterlating, huwelijkse gevangenschap, gedwongen isolement en eergerelateerd geweld

Omschrijving van de problematiek

Er zijn vele strafrechtelijke, wetenschappelijke en sociaal-maatschappelijke definities in omloop van huwelijksdwang, achterlating, huwelijkse gevangenschap, gedwongen isolement en eergerelateerd geweld. Dit maakt het niet eenvoudig om deze begrippen te definiëren (zie tekstbox 'voorbeeld verschillende definities: huwelijksdwang'). Bovendien zijn het complexe verschijnselen, die niet in één zin te vatten zijn. In plaats van het formuleren van omstreden definities geven wij de voorkeur aan een beschrijving. Door de aard, omvang, oorzaken en gevolgen te beschrijven, ontstaat er meer inzicht in de problematiek.

Voorbeeld verschillende definities: huwelijksdwang

In 2005 is op basis van een juridisch (Schmidt & Rijken, 2005) en antropologisch (De Koning & Bartels, 2005) onderzoek de volgende werkdefinitie voor gedwongen huwelijken opgesteld: *"Een huwelijk waarbij één of beide huwelijkspartner(s) geen eigen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenis en daarmee niet instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijkshandelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging."* (ACVZ, 2005b)

In 2008 heeft Bureau Beke in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum getracht inzicht te geven in de omvang van huwelijksdwang in Nederland. Op basis van de ingebrachte meningen van experts is er een nieuwe werkdefinitie vastgesteld. Omdat de fenomenen in de praktijk complexe vormen aannemen en hierdoor moeilijk te definiëren zijn, betreft het uitdrukkelijk een werkdefinitie: *"Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd"* (Cornelissen, Kuppens & Ferwerda, 2009).

Huwelijksdwang

Van huwelijksdwang is sprake als een religieus of wettelijk huwelijk wordt gesloten tegen de zin van één of beide huwelijkskandidaten. Er is een continuüm van algehele vrije partnerkeuze tot expliciete huwelijksdwang, met daartussen een groot grijs gebied van 'zachte dwang' (De Koning & Bartels, 2005; Sterckx & Bouw, 2005). Huwelijksdwang kent verschillende oorzaken. Sommige ouders regelen het huwelijk van hun kind om te voorkomen dat er in hun ogen een verkeerde partnerkeuze wordt gemaakt. Andere belangrijke redenen zijn armoede, het versterken van transnationale familiebanden, het redden van de familie-eer of het behouden van familiekapitaal (Cornelissen, Kuppens & Ferwerda, 2008 & 2009). Studies richten zich met name op de problematiek onder migrantengroepen, maar meer recente studies laten zien dat de problematiek ook in orthodox-christelijke groepen voorkomt (Bakker & Felten, 2012). In Nederland kwamen in de periode 2011-2012 minimaal 181 gevallen van huwelijksdwang voor. De *educated guess* voor huwelijksdwang ligt volgens professionals in dezelfde periode tussen 674 en 1.914 cliënten (van Waesberghe et al., 2014).

Achterlating

Er zijn twee vormen van gedwongen achterlating. Enerzijds het achterlaten van vrouwen door de echtgenoot, al dan niet samen met hun kinderen. Anderzijds gedwongen achterlating van jongeren door (één van) hun ouders. In beide vormen gaat het veelal om achterlating in het land van herkomst van hun echtgenoot of ouders. Het verschijnsel achterlating wordt veelal geplaatst in het kader van ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen en ouders en jongeren (Bakker 2008; Bartels, 2005). Net als bij huwelijksdwang, zijn het versterken van transnationale familiebanden, het redden van de familie-eer of het behouden van familiekapitaal belangrijke oorzaken van gedwongen achterlating. De angst voor 'verwestering' speelt vooral bij achterlating van jongeren door ouders een rol. Ook homoseksualiteit en 'wangedrag' kunnen voor ouders aanleiding zijn om hun kind in hun land van afkomst achter te laten (van Waesberghe et al., 2014). Doordat de reisdocumenten vaak worden afgenomen, leven de slachtoffers in zeer afhankelijke situaties. Volgens een *educated guess* zouden er in de periode 2011-2012 tussen de 364 en 1.631 cliënten in Nederland slachtoffer zijn geweest van gedwongen achterlating (van Waesberghe et al., 2014).

Huwelijkse gevangenschap

Er is nog weinig (wetenschappelijk) onderzoek verricht naar huwelijkse gevangenschap. De stichting Femmes voor Freedom onderscheidt vier varianten van huwelijkse gevangenschap³:

- *Monogame huwelijkse gevangenschap*. Man en vrouw zijn naar Nederlands recht gescheiden, maar de man of vrouw weigert de partner een religieuze scheiding te geven.
- *Polygame huwelijkse gevangenschap*. Man en vrouw zijn naar Nederlands recht gescheiden, maar niet naar religieus (of statelijk) recht (van het land van herkomst). De partner, veelal de man, is met een tweede partner gehuwd. De man pleegt voor de Nederlandse wet geen bigamie (of in sommige gevallen polygamie), maar is volgens het religieus recht nog steeds met zijn eerste partner gehuwd. Hij houdt haar in gevangenschap als zij een religieuze scheiding weigert.
- *Internationale huwelijkse gevangenschap*. Man en vrouw wonen in verschillende landen. De partner die gedwongen wordt in het religieuze (of statelijke) huwelijk te blijven, kan vaak niet geholpen worden of moet jarenlang procederen in het land van de partner.
- *Obstakel van de religieuze autoriteit*. Hier is het niet de man of vrouw, maar de religieuze instantie die (al dan niet via de partner) niet meewerkt het huwelijk nietig te verklaren of te ontbinden.

Zowel gedwongen achterlating als huwelijksdwang kunnen leiden tot huwelijkse gevangenschap, hoewel er ook huwelijkse gevangenschap voorkomt bij vrijwillige huwelijken. Ook bij huwelijkse gevangenschap is de aanleiding veelal te vinden in schaamte- of eergevoelens. Scheiding kan voor de man een schending zijn in de 'mannelijkheid', waardoor hij een scheiding wil voorkomen. Anderzijds kunnen vrouwen in eerculturen de schuld krijgen van een mislukt huwelijk, waardoor vrouwen impliciete druk voelen getrouwd te blijven. De *educated guess* voor huwelijkse gevangenschap ligt in de periode 2011 en 2012 tussen de 447 en 1.687 cliënten (van Waesberghe et al., 2014).

³ <http://www.femmesforfreedom.com/themas/huwelijkse-gevangenschap/> d.d. 12 juni 2015

Gedwongen isolement

Onderzoek naar gedwongen isolement wordt vaak gerelateerd aan eenzaamheid en zorggerelateerde oorzaken.⁴ Onderzoek waarin gedwongen isolement verbonden wordt aan zelfbeschikking is met name gericht op zogenaamde 'verborgen vrouwen' (Drost, Goderie, Flikweert & Tan, 2012; Musa & Diepenbrock, 2013). Het eerste onderzoek, uitgevoerd in Amsterdam, onderscheidt twee groepen verborgen vrouwen. De onderzoekers spreken over ondergeschikte verborgen vrouwen waarbij cultuur, religie of schaamte worden gebruikt als argument om de vrijheid van het slachtoffer in te perken. Daarnaast spreken de onderzoekers over opgesloten verborgen vrouwen waarbij slachtoffers door geweld van hun vrijheid worden beroofd. Bij deze categorie zouden cultuur en tradities minder ter zake doen (Drost, Goderie, Flikweert & Tan, 2012). Het andere onderzoek richt zich op Rotterdam, waarbij de onderzoekers een bredere definitie van verborgen vrouwen hanteerden. Zij zagen dat bijvoorbeeld ook mensenhandel en prostitutie redenen zijn om vrouwen voor de rest van de samenleving te verbergen. Daarnaast waren er enkele respondenten (sociale en zorgprofessionals, deelgemeentemedewerkers en vrijwilligers) die aangaven dat vrouwen niet altijd in de verborgenheid gedwongen worden, maar dat sommige vrouwen daar zelf voor kiezen. Vrouwen kunnen bepaalde tradities zo geïnternaliseerd hebben dat het niet bij ze opkomt dat het ook anders zou kunnen (Musa & Diepenbrock 2013).

Eergerelateerd geweld

Onder eergerelateerd geweld wordt elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld bedoeld dat gepleegd is vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of vrouw en zijn of haar familie. Daarnaast is de buitenwereld hiervan op de hoogte, of het risico bestaat dat deze hiervan kennis neemt (Ferwerda & Leiden, 2005). Meisjes zijn vaak slachtoffer van eergerelateerd geweld als gevolg van strikte opvattingen over maagdelijkheid, kuisheid en de reputatie van de familie. Doordat vrouwen veelal verantwoordelijk zijn voor de opvoeding zijn zij eveneens relatief vaak slachtoffer. Maar eergerelateerd geweld kan ook gericht zijn op jongens. Uitingen van eergerelateerd geweld kunnen variëren tussen beperkingen in het dagelijks leven, zoals kledingkeuze, sociale activiteiten en bewegingsvrijheid, tot het beïnvloeden van belangrijke levenskeuzes, zoals opleiding, werk, huwelijk of scheiding. In de meest extreme gevallen bestaat eergerelateerd geweld uit vormen van eerwraak, zoals bedreigingen, geweld en moord (vgl. o.a. Ferwerda & Leiden, 2005; Janssen, 2006; Khanum 2008).

2.2 Historie van de aanpak van de problematiek

Inzetten op de keten: van preventie tot strafrechtelijke vervolging

Om de problematiek aan te pakken, zet de overheid in op de hele keten; van preventie tot strafrechtelijke vervolging. Dat betekent dat hulpverleners in staat moeten zijn om de (dreiging) van bovenstaande problematiek te herkennen. Er is tevens een meldcode opgesteld die professionals moeten volgen bij (vermoedens van) eergerelateerd geweld. Ook betekent het dat hulpverleners en instellingen onderling samen moeten werken, de zogenaamde ketenaanpak. Het Meerjaren Kaderprogramma 'Aan de goede kant van de eer' dat in 2007 van start was gegaan, was met name gericht op preventie. In dit meerjarige programma is er op landelijk en lokaal niveau samenwerking tot stand gebracht tussen professionele en zelforganisaties. Zo zijn er op lokaal niveau samenwerkingsconvenanten getekend. Ook zijn er structuren opgezet

⁴ De kans op eenzaamheid neemt toe als mensen aan huis gebonden zijn en dus onbedoeld geïsoleerd raken. Mensen kunnen aan huis gebonden zijn door gebrek aan vervoer, een handicap, een te laag inkomen, gebrek aan mantelzorg of om andere redenen nergens naartoe kunnen gaan. Ook het verblijf in een ziekenhuis valt hieronder.

waarbij gemeente, politie en maatschappelijke organisaties als GGD en Veilig Thuis elkaar kunnen vinden. Er vinden regelmatig casuïstiek overleggen plaats. Daarnaast is er een platform Eer en Vrijheid opgezet die betrokken organisaties offline en online met elkaar in verbinding brengt. Ook krijgen organisaties via dit platform de mogelijkheid om input te leveren voor het landelijke beleid. Op landelijk niveau zijn er tevens expertisecentra opgericht zoals het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld en het landelijk knooppunt huwelijksdwang en achterlating. Daarnaast zijn er civiel- en strafrechtelijke maatregelen genomen.

Preventie: ook vanuit de gemeenschappen zelf

Dat hulpverleners meer zicht krijgen op de problematiek en dat daders strafrechtelijk kunnen worden vervolgd, zijn randvoorwaarden om de problematiek aan te pakken wanneer deze zich voordoet. Voorlichtingen geven aan hulpverleners en overige instanties, zoals scholen, om de problematiek vroegtijdig te signaleren is één van de preventieve maatregelen. Een andere preventieve maatregel is het inzetten op mentaliteits- en gedragsverandering bij de (potentiële) daders en slachtoffers en hun omgeving. Hier is in 2007 mee gestart door samen met de drie landelijke koepels Inspraak Orgaan Turken (IOT), Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders (SMN) en Vluchtelingenorganisaties Nederland (VON) het Meerjaren Kaderprogramma 'Aan de goede kant van de eer' uit te voeren. Deze landelijke koepels zijn met eigen werkwijzen en aanpakken aan de slag gegaan om eergerelateerd geweld bespreekbaar te maken in hun gemeenschappen. Dit heeft geleid tot meer samenwerking en structuur in de zogenaamde ketenaanpak. Daarnaast is de problematiek bij een brede groep **bespreekbaar** gemaakt (Zweers, Bouma en Wils, 2011).

De ontwikkelde methodieken zijn vervolgens opgenomen en doorontwikkeld in het 'Plan van aanpak preventie huwelijksdwang 2012-2014'. In dit plan van aanpak is verder ingezet op het vergroten van competenties van professionals (bijvoorbeeld door hun te trainen in het werken met de nieuwe meldcode) en het verstevigen van het (lokale) netwerk (bijvoorbeeld door het platform Eer en Vrijheid). Daarnaast zette het plan van aanpak in op de volgende stap naar gedragsverandering binnen gesloten gemeenschappen, namelijk **mentaliteitsverandering**. Zo zijn er 160 vrijwilligers getraind om de taboeonderwerpen (hewelijksdwang, huwelijksgevangenschap, achterlating en eergerelateerd geweld) bespreekbaar te maken in hun eigen kring en verandering op gang te brengen. Ze bereikten uiteindelijk circa 15.000 mensen in twaalf verschillende gemeenschappen in heel Nederland. Als de deelnemers hier over gaan praten in hun directe omgeving, ligt het indirecte bereik vele malen hoger (Kamerbrief, bijlage overzicht resultaten aanpak huwelijksdwang).

2.3 Huidige aanpak: Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017

Overlap, samenhang en hetzelfde onderliggende probleem

De hierboven genoemde problemen kunnen ook gelijktijdig voorkomen of elkaar opvolgen. Er is dan sprake van meervoudige problematiek. Zo zijn er situaties denkbaar waarin een man niet van zijn vrouw wil scheiden (hewelijksdwang) en hij zijn vrouw onder dwang vasthoudt om scheiding tegen te gaan (hewelijksgevangenschap). Bij achterlating van jongeren (zowel jongens als meisjes) volgt vaak een gedwongen huwelijk in het land van herkomst, wat vervolgens kan leiden tot een leven in huwelijksgevangenschap en leven in isolement. Daarnaast kunnen gedwongen huwelijken, huwelijksgevangenschap en een gedwongen leven in isolement een uitingvorm of een aanleiding zijn van eergerelateerd geweld. Verder bestaat er een overlap in uitingen en mogelijke aanleidingen. Zo is er bij

huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap, gedwongen achterlating, eegerelateerd geweld en gedwongen leven in isolement in alle gevallen sprake van dwang. Deze problemen doen zich vaker voor bij (gesloten) gemeenschappen waarbij een collectieve oriëntatie belangrijker is dan individuele wensen. Ook geldt voor alle genoemde problemen dat er ernstige gevolgen voor het slachtoffer kunnen gelden, zoals weglopen van huis, achterlating, mishandeling en zelfdoding. Daarnaast constateerde het ministerie en diverse betrokken partijen dat de genoemde problemen eenzelfde onderliggend probleem kennen, namelijk onvoldoende bewustzijn en erkenning van het zelfbeschikkingsrecht.⁵

De betekenis van zelfbeschikkingsrecht

In het actieplan wordt zelfbeschikking omschreven als het recht om zelf keuzes te maken in het leven. Het ontbreken van dit individuele "zelfbeschikkingsrecht" vormt een beperking voor mensen om over hun fundamentele rechten en vrijheden te kunnen beschikken en zijn daarom een schending van de mensenrechten.

In de zorg(ethiek) en in het recht vormt zelfbeschikking eveneens een belangrijk principe. Zelfbeschikking verwijst in deze disciplines naar het beginsel dat iedereen zelf vorm moet kunnen geven aan het eigen leven. Het begrip wordt geassocieerd met andere waarden, zoals keuzevrijheid, autonomie, zelfontplooiing, weloverwogenheid, zelfreflectie en authenticiteit. Het beginsel van zelfbeschikking laat ruimte voor verschillende interpretaties en toepassingen. In de literatuur wordt zelfbeschikking onderscheiden in de volgende drie dimensies (Hendriks, Friele, Legemaate & Widdershoven, 2013):

1. zelfbeschikking als de ruimte om te weigeren;
2. zelfbeschikking als keuzevrijheid;
3. zelfbeschikking als het vermogen het eigen leven vorm te geven.

1. Zelfbeschikking als de ruimte om te weigeren

De achterliggende gedachte van zelfbeschikking als de vrijheid om te weigeren en het recht om zelf beslissingen te nemen over het eigen leven, is dat mensen het principiële recht moeten hebben om zelf te bepalen wat goed, waardevol en betekenisvol is zonder inmenging van anderen. De visie op vrijheid wordt in dit verband aangeduid als 'vrijheid van' en betekent dat mensen vrij zijn als zij niet door anderen belemmerd worden. Ook wordt er gesproken over vrij zijn van beïnvloeding door anderen.

2. Zelfbeschikking als keuzevrijheid

Zelfbeschikking als keuzevrijheid staat nadrukkelijk in het teken van autonomie. Het veronderstelt voldoende en toegankelijke informatie waar mensen over kunnen beschikken. Ook veronderstelt het dat mensen deze informatie kunnen overdenken en over het vermogen beschikken om vervolgens weloverwogen en op basis van goede redenen beslissingen te kunnen nemen. De visie op vrijheid is hier niet 'vrijheid van', maar 'vrijheid tot' wat neerkomt op het idee dat mensen vrij zijn als zij hun levens zo weten in te richten dat het ook in overeenstemming is met de eigen voorkeuren, behoeften, doelen en plannen. Zelfbeschikking als keuzevrijheid komt het meeste overeen met de manier waarop de overheid het concept toepast in het actieplan.

---

⁵ Voor het opzetten van het Actieplan hebben er zogenaamde ontbijtsessies plaatsgevonden waarbij de partijen die met deze problematiek en de aanpak daarvan te maken hebben, ruimte kregen om mee te denken met de opzet van een mogelijk actieplan.

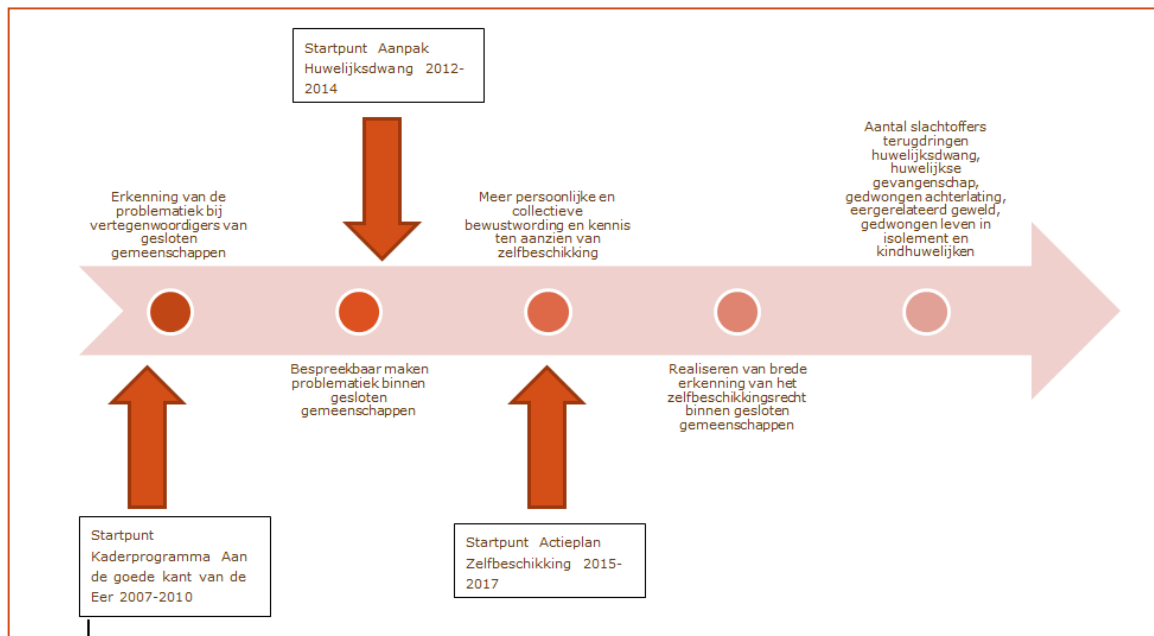
3. Zelfbeschikking als het vermogen het eigen leven vorm te geven

Zelfbeschikking als het vermogen het eigen leven vorm te geven gaat uit van een vorm van autonomie waarbij het individu in staat is om kritisch te reflecteren op de eigen wensen, waarden en verlangens. En dat het individu vervolgens over het vermogen beschikt om het eigen leven hiermee in overeenstemming te brengen. Het gaat hier dus om de realisatie van wat mensen zelf belangrijk vinden, de persoonlijke zelf geaccepteerde waarden. Net als bij zelfbeschikking als keuzevrijheid gaat het hier om een visie op autonomie en vrijheid als 'vrijheid tot'. Maar anders dan bij zelfbeschikking als keuzevrijheid ligt het accent hier op een breder proces, namelijk het vormgeven aan het eigen leven in de vorm van zelfontplooiing en kritische reflectie. In sommige stromingen die uitgaan van deze vorm van zelfbeschikking gaat men uit van een relationele vorm van autonomie. Zelfbeschikking heeft niet zozeer betrekking op het kunnen weigeren en het bieden van verweer tegen inmenging van anderen. Integendeel, het vermogen om het eigen leven actief vorm te geven veronderstelt relaties en interacties met anderen. Autonomie en zelfontplooiing zijn alleen mogelijk met de hulp, betrokkenheid en steun van anderen. Zij kunnen helpen om iemands vrijheid mogelijk te maken door te advies te geven zodat mensen de 'juiste' keuzes kunnen maken.

Opzet van het Actieplan Zelfbeschikking

Welke doelen beoogt het Actieplan Zelfbeschikking te realiseren? Welke interventies zijn daarvoor ingezet? In het volgende hoofdstuk bespreken we het Actieplan Zelfbeschikking en de veranderingstheorie die hieraan ten grondslag ligt. Hieronder geven we een eerste indruk van de aanpak door de verschillende landelijke programma's in de tijd te plaatsen.

Figuur 2 Aanpak problematiek: schematische weergave

Bron: Panteia en Bureau Omlo, 2015

Het schema laat zien dat er al vele stappen zijn gezet in de aanpak huwelijksdwang, huwelijksgevangenschap, achterlating, eergerelateerd geweld en acceptatie van homoseksualiteit. In het Actieplan Zelfbeschikking wordt een volgende stap gezet. Het actieplan zet immers in op het realiseren van een kentering door mensen niet alleen bewust te maken maar ook een **gedragsverandering** op gang te brengen.

2.4 Tussentijdse conclusie

De autonomie om als individu zelfstandig keuzes te maken, is niet voor iedereen in Nederland even vanzelfsprekend. Sommige mensen worden meer dan anderen geconfronteerd met uiteenlopende vormen van ernstig geweld, onderdrukking en beperkingen van bewegingsvrijheid en ontplooiingsmogelijkheden. Huwelijksdwang, huwelijksgevangenschap, gedwongen achterlating, eengerelateerd geweld, gedwongen leven in isolement en het niet accepteren van homoseksualiteit zijn allen vormen van het hetzelfde onderliggende probleem: het zelfbeschikkingsrecht van mensen wordt niet of nauwelijks erkend. Het Rijk maakt zich sterk voor een samenleving waarin mensen gelijke rechten hebben, waaronder het recht op zelfbeschikking. Het Rijk is daarom het Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017 gestart.

Het Actieplan Zelfbeschikking kent enkele voorlopers en in de loop der jaren zijn er verschillende activiteiten opgezet binnen de gehele keten van preventie tot strafrechtelijke vervolging. Concrete resultaten zijn bijvoorbeeld de meldcode eengerelateerd geweld en een platform Eer en Vrijheid. Het Actieplan Zelfbeschikking beoogt deze resultaten door te verdiepen en te verstevigen. Daarnaast hebben voorgaande landelijke actieplannen ingezet op mentaliteits- en gedragsverandering bij de (potentiële) daders en slachtoffers en hun omgeving. Dit heeft ertoe geleid dat de problematiek in een brede groep bespreekbaar is gemaakt en er een beweging te zien is naar mentaliteitsverandering. In het Actieplan Zelfbeschikking wordt de volgende stap gezet door mensen niet alleen bewust te maken, maar ook een gedragsverandering bij hen op gang te brengen.

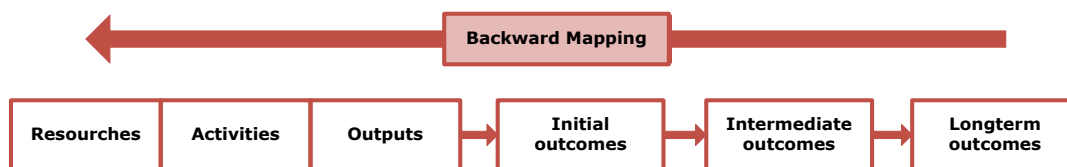

3 Veranderingstheorie

3.1 Toepassing Theory of Change-methodiek

Op basis van een analyse van de relevante beleidsdocumenten hebben we een eerste veranderingstheorie gereconstrueerd voor het Actieplan Zelfbeschikking. Hierbij hebben we het principe van 'backward-mapping' toegepast (Snel, 2013). Dit principe houdt in dat we zijn gestart met de langere termijn doelen. Vervolgens hebben we teruggeredeneerd wat er op middellange en op korte termijn verwezenlijkt moet worden om het doel op de langere termijn te kunnen realiseren. Tenslotte zijn we geëindigd met de concrete interventieactiviteiten en beschikbare middelen. In figuur 3 is het principe van backward-mapping schematisch weergegeven:

Figuur 3 Theory of Change: Backward Mapping

Bron: Donaldson, 2007; Snel, 2013

De door ons opgestelde veranderingstheorie hebben we daarna in een interview voorgelegd aan de betrokken beleidsmedewerker van het ministerie. In dit interview gaven we de beleidsmedewerker ruimte voor het doorvoeren van eventueel wenselijk geachte aanpassingen en aanscherpingen in de veranderingstheorie. Vervolgens hebben we een focusgroep georganiseerd met diverse betrokken actoren. Tijdens de focusgroep hebben we opnieuw de veranderingstheorie getoetst. Verder hebben we de wetenschappelijke literatuur bestudeerd om het concept "zelfbeschikking" nader uit te werken en om de belangrijkste veronderstellingen van de veranderingstheorie theoretisch te toetsen. Onderstaande veranderingstheorie is gebaseerd op de beleidsnota's en het interview met de beleidsmedewerker van het ministerie. De reflecties op de veranderingstheorie vanuit de focusgroep volgen in hoofdstuk 4.

3.2 Doelstellingen van het Actieplan Zelfbeschikking

De reconstructie van de veranderingstheorie heeft allereerst geleid tot een formulering van het lange termijn doel, het middellange termijn doel en het korte termijn doel. Aangezien we gebruik hebben gemaakt van het principe van backward mapping lichten we deze doelen in deze volgorde uit. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de doelen niet los van elkaar staan, maar van invloed zijn op elkaar. Dit komt duidelijk naar voren in de manier waarop we vanuit het lange termijn doel terug redeneren naar wat er op middellange en op korte termijn nodig is om het lange termijn doel te realiseren.

Lange termijn doel

Het lange termijn doel van het Actieplan Zelfbeschikking is het terugdringen van het aantal slachtoffers van huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap, gedwongen achterlating, eengerelateerd geweld, gedwongen leven in isolement en kindhuwelijken. De veronderstelling is dat deze problematiek voortvloeit uit het gegeven dat mensen in gesloten gemeenschappen nog te vaak beperkt worden in hun persoonlijke

autonomie als gevolg van afhankelijkheidsrelaties en ongelijkheid tussen man en vrouw. Als gevolg van daadwerkelijke of gevoelde druk van de familie treedt er isolatie, beperking van bewegingsvrijheid en ontplooiingsmogelijkheden op.

Middellange termijn doel

Om het aantal slachtoffers terug te dringen is het middellange termijn doel dan ook het realiseren van brede erkenning binnen gesloten gemeenschappen van het recht van mensen om zelf hun leven in te vullen, met andere woorden: erkenning van het zogenoemde zelfbeschikkingsrecht. Hierbij bestaat er een onderscheid tussen passieve erkenning (mensen hebben het idee dat het individu zelfstandige keuzes mag maken verinnerlijkt) en actieve erkenning (mensen handelen hier ook naar door te interveniëren als het zelfbeschikkingsrecht ondermijnd wordt en door zelf anderen ruimte te geven om zelfstandige keuzes te maken). Erkenning van zelfbeschikking vraagt dus zowel om verinnerlijking van gedachtegoed en gedragsverandering.

Korte termijn doel

Het middellange termijn doel vraagt om sociaal-culturele veranderingen en dat gaat nu eenmaal langzaam. Om een kentering naar meer persoonlijke keuzevrijheid te realiseren, richt het korte termijn doel zich niet op verinnerlijking van gedachtegoed en gedragsverandering, maar op meer persoonlijke en collectieve bewustwording en kennis dat zelfbeschikking een mensenrecht is en dat mensen dus het recht hebben om zelf keuzes te maken in hun leven. Tegelijkertijd impliceert dit ook het bewustzijn dat er nog te vaak een schending is van het zelfbeschikkingsrecht. Inzicht en bewustwording zijn uitdrukkelijk niet hetzelfde als verinnerlijking van het gedachtegoed. Mensen kunnen zich ergens bewust van raken en nieuwe kennis opdoen zonder het eens te zijn met het gedachtegoed. Maar het versterken van de kennis en bewustwording wordt wel beschouwd als een cruciale eerste voorwaarde om de stap te kunnen maken naar meer zelfbeschikking.

3.3 Acties van het Actieplan Zelfbeschikking

Het actieplan bestaat uit acht actielijnen. In het schema op de volgende pagina is een korte beschrijving van deze actielijnen opgenomen. Eén actielijn (actielijn 8) richt zich op de acceptatie van bi-culturele LHBT's. Deze actielijn nemen we niet mee in dit rapport, omdat we hier een apart rapport over schrijven. Van de overgebleven acties en interventies zijn we nagegaan hoe deze zich verhouden tot de doelen.

Tabel 1 Overzicht actielijnen Actieplan Zelfbeschikking⁶

Actielijnen	Wat?	Wie?	Hoe?
1. Positieve kentering naar keuzevrijheid	1a. Een interactieve sociale mediacampagne met boegbeelden (inclusief LHBT's) door het verspreiden van verhalen over het eigen individualisatieproces van ouders en door bekende Nederlanders als ambassadeur te verbinden aan het onderwerp.	Ouders, en vooral ook jongeren en mannen uit de doelgroep-> burgers Bekende Nederlanders -> burgers	Sociale media campagne
	1b. Professionalisering en inzet voorlichters (inclusief LHBT's) -> 160 voorlichters verder professionaliseren en in te zetten door organisaties om problematiek breed uit te zetten.	Voorlichters -> gemeenten, organisaties, instellingen -> burgers	Voorlichting via (bijeenkomsten van) ambassadeurs
	1c. Campagne 'Trouwen tegen je wil'	Overheid -> Veilig Thuis -> burgers	Mediacampagne
2. Vergroten bewustzijn schending mensenrechten	Informatie en voorlichting over (schending van) mensenrechten	Overheid -> gemeenten en professionals -> Overheid-> internet->burgers	Informatie verspreiden
3. Lokale agendering en facilitering	Gemeenten en hun sociale wijkteams ondersteunen met informatie	Overheid-> VNG-> Gemeenten -> sociale wijkteams	Informatie verspreiden
4. Sterk en actief netwerk	4a. Kennis- en ervaringsuitwisseling Platform Eer en Vrijheid	Alle betrokkenen en geïnteresseerden	Online en offline platform
	4b. Initiatieven ontplooiën	Maatschappelijke organisaties en financiële fondsen	Bijeenkomst
5. Versterking signalering door professionals	Training aanbieden aan professionals op scholen over o.a. signalering en omgaan met de meldcode	VO, MBO en HBO professionals	Training
6. Onderzoek	6a. Inzicht in werkzame interventies aanpak informele (kind)huwelijken	O.a Universiteit Maastricht	Onderzoek
	6b. Evaluatieonderzoek, inzicht in de effecten	Panteia en Bureau Omlo	Onderzoek
7. Internationaal	Aansluiten internationale ontwikkelingen en verspreiden goede voorbeelden	Overheid	Herijking actieplan

⁶ Dit schema is gebaseerd op het Actieplan Zelfbeschikking en is een momentopname. In hoofdstuk 7 beschrijven we de actuele stand van zaken met betrekking tot de uitvoering van het actieplan en eventuele wijzigingen in de aanpak.

Drie type acties

Er blijken drie verschillende type acties te zijn. Namelijk:

1. acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen;
2. acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden
3. acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen.

1. Acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen

Een aantal interventies heeft een directe relatie met het korte termijn doel, namelijk een kentering naar het meer persoonlijke en collectieve bewustzijn en kennis over zelfbeschikking. Het betreffen interventies die zich rechtstreeks richten op de doelgroep (hier: personen binnen gesloten gemeenschappen) en veelal ook de doelgroep inzetten om boodschappen over te brengen. Het betreft de acties onder Actielijn 1 'Positieve kentering naar keuzevrijheid':

Actielijn 1 'Positieve kentering naar keuzevrijheid'

De *interactieve sociale mediacampagne met boegbeelden (Actie 1a)* is een interventie om het kort termijn doelstelling te bereiken. De campagne toont ervaringen en verhalen van ervaringsdeskundigen en hun omgeving. Het dienen positieve verhalen te zijn. De deelnemers vertellen hoe ze actief bezig zijn om hun eigen zelfbeschikkingsrecht te verdedigen en sporen anderen aan hetzelfde te doen.

De *professionalisering en inzet van voorlichters (Actie 1b)* is een vervolg op de voorgaande landelijke actieplannen. Zo hebben in 2012 21 organisaties middelen ontvangen vanuit het Actieplan Preventie Huwelijksdwang om mensen in de eigen achterban op te leiden als voorlichter. Deze voorlichters zijn de dialoog aangegaan met anderen in hun omgeving. De 160 voorlichters worden verder geprofessionaliseerd om de resultaten te verankeren. Ook is het doel om het onderwerp niet alleen bespreekbaar te maken, maar mensen eveneens in beweging te brengen. Door deze voorlichters en hun kennis, kunde en meerwaarde vervolgens ook onder de aandacht te brengen bij gemeenten, is het de bedoeling dat deze voorlichters bij gemeenten bekend worden, en dat gemeenten deze voorlichters (betaald) gaan inzetten.

De *campagne 'trouwen tegen je wil' (Actie 1c)* is gericht op een specifieke doelgroep, namelijk (potentiële) slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating. Zij worden geïnformeerd over de hulp die zij kunnen zoeken bij vermoedens van deze dwang.

Ook Actie 5 'Versterking signalering door professionals' zou een directe bijdrage moeten leveren aan de beoogde doelen:

Actie 5 'Versterking signalering door professionals'

Vanuit de voorgaande landelijke actieplannen is er een meldcode Eergerelateerd Geweld ontwikkeld. De meldcode geeft professionals handvatten hoe te signaleren en te handelen bij (vermoedens van) eergerelateerd geweld. Deze meldcode volgt de stappen van de Meldcode Huiselijke Geweld en Kindermishandeling, waarbij er specifieke aandachtspunten voor (vermoedens van) eergerelateerd zijn opgenomen. In 2014 zijn er verscheidene trainingdagen georganiseerd en is er een factsheet van de nieuwe meldcode ontwikkeld. Bij het opstellen van het Actieplan Zelfbeschikking kwam naar voren dat de meldcode (nog) onvoldoende opgepakt werd bij professionals op scholen, terwijl deze professionals ten opzichte van andere type professionals (bv. politie en hulpverlening) een grote signalerende functie hebben en hierdoor vroegtijdig zouden kunnen ingrijpen bij (vermoedens van) eergerelateerd

geweld. Aan scholen die daar behoefte aan hebben worden daarom extra (gratis) trainingen geboden voor docenten en ondersteunend personeel om te leren signaleren en te handelen.

Actie 5 richt zich indirect op de doelgroep en lijkt daardoor ook indirect op de doelstellingen gericht te zijn. Aangezien deze actie direct gericht is op professionals die dicht staan bij de problematiek en het voorkomen ervan, scharen wij deze actie ook onder categorie 2. Met behulp van deze trainingen kunnen docenten de problematiek vaker en/of beter bespreekbaar maken in de klas en hierdoor de doelgroep direct aan spreken op hun zelfbeschikkingsrecht.

2. Acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden

Naast interventies die direct bijdragen aan het realiseren van de doelen, zijn er acties gericht op het creëren van randvoorwaarden. Deze acties treffen een andere doelgroep, namelijk de (professionele) organisaties die mogelijk met deze problematiek te maken krijgen. De acties zijn er op gericht deze organisaties te versterken in kennis en kunde door middel van kennisdeling, agendering en netwerkvorming. Het betreft de volgende interventies:

Actie 2 'Vergroten bewustzijn schending mensenrechten'

Om het bewustzijn te vergroten over mensenrechtenschendingen komt er concrete informatie en voorlichting over wat in Nederland is toegestaan en wat niet, inclusief wettelijke maatregelen en verdragen. Deze informatie wordt verspreid naar professionals en gemeenten en verschijnt op relevante sites en in campagnes.

Actie 3 'Lokale agendering en facilitering'

Om lokale agendering en facilitering mogelijk te maken worden gemeenten en hun sociale wijkteams ondersteund met informatie en geadviseerd bij de preventie, signalering en een effectieve aanpak van huwelijksdwang, eengerelateerd geweld en achterlating. Er wordt informatie verstrekt via de website www.huiselijkgeweld.nl en via regionale bijeenkomsten met concrete goede voorbeelden, handreikingen en factsheets.

Actie 4 'Een sterk en actief netwerk'

Voor een effectieve aanpak dienen partijen op lokaal en regionaal niveau elkaar goed weten te vinden, kennis te delen en samen te werken. Om een sterk en actief netwerk tot stand te brengen en te onderhouden wordt het *platform Eer en Vrijheid (Actie 4a)* vormgegeven in co-creatie 'door en met deelnemers'. Het betreft een on- en offline platform, waarbij er twee landelijke netwerkbijeenkomsten per jaar plaatsvinden. Ook komt er een *bijeenkomst fondsenwerving projecten (Actie 4b)* waarbij relevante fondsen en organisaties samengebracht worden zodat er mogelijkheden ontstaan voor (additionele) financiering voor concrete projectvoorstellen.

3. Acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen

Tenslotte zijn er acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen. Het betreft hier de volgende acties:

Actie 6 'Onderzoek'

In bepaalde (geloofs)gemeenschappen worden religieuze huwelijken gesloten voordat de huwelijkspartners voor de burgerlijke stand zijn getrouwd. Daarbij kan het voorkomen dat tenminste een van de partners (vrijwel altijd de vrouwelijke) de leeftijd van 18 jaar nog niet heeft bereikt. Dergelijke huwelijken zijn dus onwettig en het sluiten daarvan is in principe strafbaar voor de geestelijk bedienaar. In een aantal gevallen is tevens sprake van huwelijksdwang: een of zelfs beide partners zijn niet vrij in de keuze van de huwelijkspartner. De kennis over aantallen en vormen is beperkt, gefragmenteerd en niet altijd betrouwbaar. Door *Onderzoek* uit te voeren naar *informele (kind)huwelijken (Actie 6a)* wordt duidelijk of en welke interventies nodig en mogelijk zijn om informele (kind) huwelijken te voorkomen. Om de effectiviteit van het beleid de komende jaren te kunnen volgen en het beleid zo nodig te kunnen bijstellen wordt een *evaluatieonderzoek (Actie 6b)* uitgevoerd met een nul-, tussen- en eindmeting. Het rapport dat nu voor u ligt bevat de uitkomsten van de nulmeting van dit evaluatieonderzoek. Op basis van deze nulmeting en de latere tussenmeting is het mogelijk om tussentijds bij te sturen.

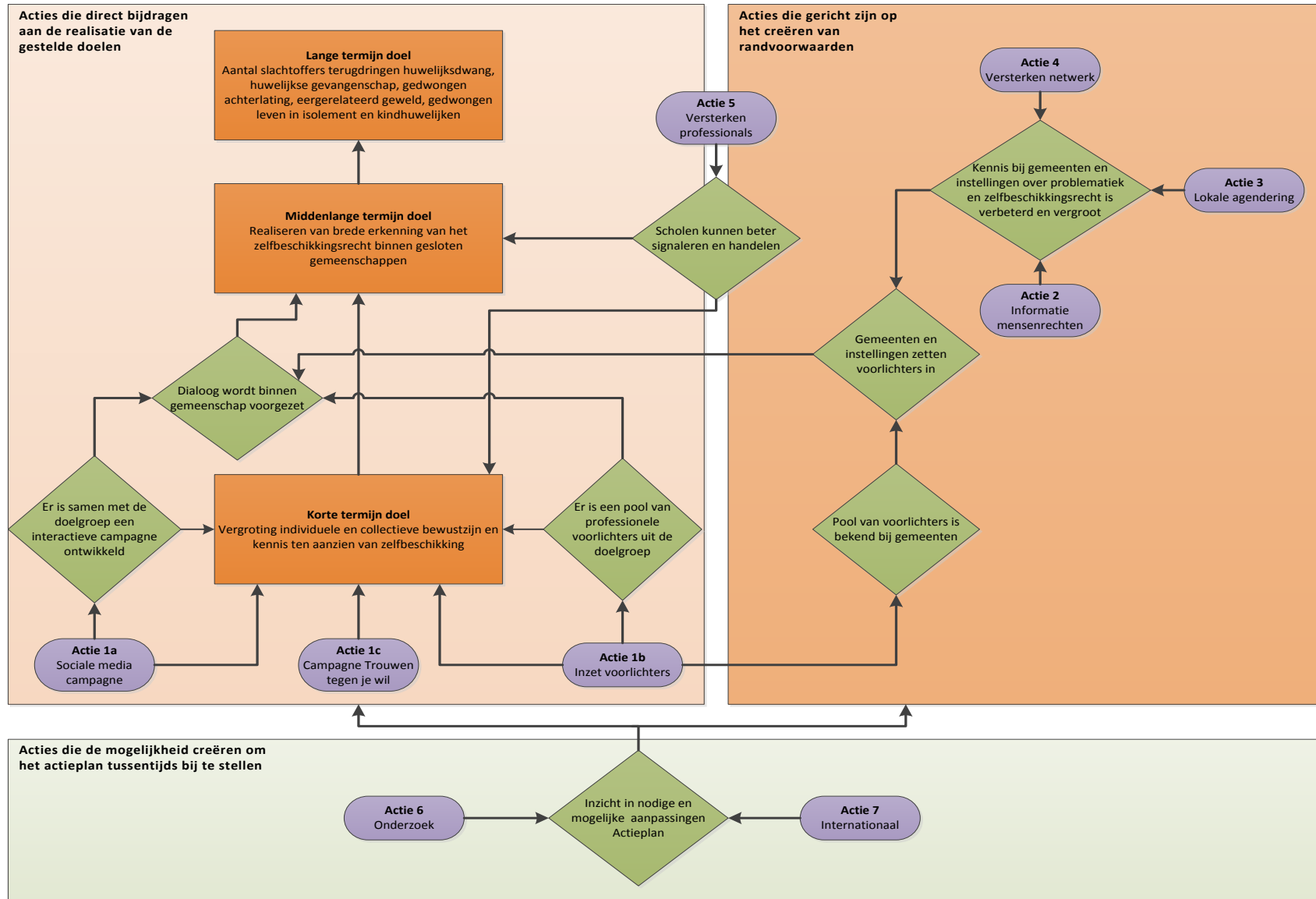
Actie 7 'Internationaal'

Huwelijksdwang, achterlating en eengerelateerd geweld hebben in veel gevallen een grensoverschrijdend karakter. Er is niet veel bekend over hoe andere landen het (preventieve) beleid hebben opgezet en uitgevoerd, laat staan dat er samenwerking is met andere landen. In de landen van herkomst is veel kennis over deze vraagstukken, omdat ze daar vaker voorkomen, maar hier is weinig over bekend in Nederland. Door andere landen en internationale conferenties te bezoeken, krijgen beleidsmedewerkers inzicht in de aanpak in andere landen, wat mogelijk input geeft tot verbetering en versterking van het Nederlandse beleid.

3.4 Schematische weergave verandertheorie

Op basis van bovenstaande beschrijving geven we op de volgende pagina een schematische weergave van de verandertheorie. In dit schema zijn de doelstellingen opgenomen (oranje), de diverse acties (paars), de beoogde tussentijdse resultaten (groen) en de wijze waarop de acties, resultaten en de doelstellingen zich tot elkaar verhouden (aangegeven met pijlen). Tevens zijn de acties onderverdeeld in de beschreven driedelige typering.

Figuur 4 Schematische weergave verandertheorie

3.5 Aannames in het Actieplan Zelfbeschikking

Om te kunnen reflecteren op het Actieplan Zelfbeschikking is het van belang de aannames uit het actieplan te expliciteren. Een aantal aannames komt expliciet voor in de beleidsdocumenten of kwam naar voren in gesprekken met beleid en uitvoering. De twee overkoepelende aannames zijn:

1. Informatie leidt tot kennis en bewustzijn. Bewustzijn leidt tot verandering in houding en gedrag.
2. Daadwerkelijke verandering komt van binnenuit de gemeenschap.

Informatie -> kennis -> bewustzijn -> houding -> gedrag

Een overkoepelende aanname van het actieplan is dat informatie leidt tot kennis en bewustzijn. En dat kennis en bewustzijn vervolgens leidt tot een verandering in houding en gedrag. Deze aanname zien we terug in de acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden. Zo is in het implementatieplan te lezen dat het vergroten van het bewustzijn van mensenrechten (actie 2) via concrete informatie en voorlichting moet leiden tot meer kennis bij professionals. Daarnaast zouden professionals deze kennis vervolgens overdragen aan burgers, waardoor deze burgers zich bewust worden dat iedereen vrij kan beschikken over eigen fundamentele rechten. Deze redenering is ook terug te zien in de schematische weergave van de verandertheorie.

Er zijn acties (zoals actie 1t/mc) die *direct* leiden tot het korte termijn doel. Er zijn echter geen acties die direct leiden tot het behalen van het middellange termijn doel. De aanname is dat de resultaten van de acties die leiden tot het korte termijn doel op termijn bijdragen aan het middellange termijn doel. De actie 'professionalisering voorlichters' (1b) zou moeten resulteren in een pool van voorlichters en vervolgens tot een voortzetting van de dialoog. Deze opbrengsten zouden daarna moeten leiden tot de realisatie van het middellange termijn doel.

Ook de acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen gaan uit van deze aannames. Zo wordt met behulp van beide campagnes informatie overgedragen aan de doelgroep over hun zelfbeschikkingsrechten. Het idee is dat dit tot nieuwe kennis leidt en dat deze kennis het individuele en collectieve bewustzijn versterkt. Mede door dialogen zou het versterkte bewustzijn vervolgens leiden tot een brede erkenning van het zelfbeschikkingsrecht en dat mensen hier ook naar handelen. Uiteindelijk moet hierdoor het aantal slachtoffers afnemen.

Daadwerkelijke verandering kan alleen van binnenuit komen

Wanneer we goed kijken naar de doelstellingen, zien we dat deze allen gericht zijn op het bewerkstelligen van veranderingen binnen de doelgroep: de collectieve gemeenschappen. Zo gaat het actieplan uit van de aanname dat individueel en collectief bewustzijn, en kennis ten aanzien van zelfbeschikking, leidt tot het realiseren van een brede erkenning binnen gesloten gemeenschappen en vervolgens tot een daling van het aantal slachtoffers. Ook de acties die direct dienen bij te dragen aan de realisatie van de gestelde doelen zijn gericht op het 'bewegen' van de doelgroep. Zo staat in het implementatieplan onder de actie 'interactieve campagne' (actie 1a) de volgende aanname beschreven:

"De ervaring leert dat emancipatie krachtiger en overtuigender is wanneer het van binnenuit iemand komt."

Elders staat in het implementatieplan een vergelijkbare redenering onder de actie 'Professionalisering voorlichters' (acties 1b):

"Dialogo in eigen kring blijft van het grootste belang. Een echte verandering kan alleen van binnenuit gemeenschappen zelf komen. Deze dialoog moet daarom voortgezet worden, omdat het langer duurt om tot een verandering te komen. Temeer omdat binnen de gemeenschappen grote behoefte bestaat om hierover in gesprek te gaan en naar alternatieven te zoeken."

Dit citaat bevat een aantal aannames. Zo is er de aanname dat een echte verandering alleen van binnenuit gemeenschappen zelf kan komen. Daarnaast is er de aanname dat een dialoog in eigen kring deze verandering tot stand kan brengen. En tot slot dat er binnen de gemeenschappen ook grote behoefte zou bestaan om deze dialoog voort te zetten en om op zoek te gaan naar oplossingen.

Om deze dialoog binnen de gemeenschap te bewerkstelligen, zet het actieplan in op verhalen en rolmodellen uit dezelfde gemeenschap. De interactieve campagne (actie 1a) wordt samen met de doelgroep opgesteld, en voorlichters die tot de doelgroep behoren worden verder geprofessionaliseerd (actie 1b). In het implementatieplan is te lezen dat deze aanpak op de volgende aanname berust:

"Met verhalen en rolmodellen wordt een gezicht gegeven aan een kentering rondom keuzevrijheid. Dit moet mensen inspireren hier steun aan te geven en/of zelf keuzes te maken."

3.6 Tussentijdse conclusie

De reconstructie van de veranderingstheorie heeft allereerst geleid tot een formulering van het lange termijn doel, het middellange termijn doel en het korte termijn doel. Wanneer we goed kijken naar de doelstellingen zien we dat deze allen gericht zijn op het bewerkstelligen van veranderingen binnen de doelgroep. Het korte termijn doel is dat er binnen deze doelgroep individueel en collectief bewustzijn en kennis ten aanzien van zelfbeschikking ontstaat. Het middellange termijn doel is vervolgens het realiseren van een brede erkenning binnen deze gesloten gemeenschappen. Hierbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen passieve erkenning (mensen hebben het idee dat het individu zelfstandige keuzes mag maken verinnerlijkt) en actieve erkenning (mensen handelen hier ook naar door te interveniëren als het zelfbeschikkingsrecht ondermijnd wordt en door zelf anderen ruimte te geven om zelfstandige keuzes te maken). Het lange termijn doel richt zich op het terugdringen van het aantal slachtoffers.

Het actieplan kent acht actielijnen, waarbij de achtste actielijn (sociale acceptatie LHBT's) uitgewerkt wordt in een apart rapport. De overige actielijnen zijn in te delen in drie type acties. Zo zijn er twee acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen. Deze acties zijn gericht op de doelgroep en/of worden samen uitgevoerd met de doelgroep. Vervolgens zijn er drie acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden. Deze acties treffen een andere doelgroep, namelijk de (professionele) organisaties die mogelijk met deze problematiek te maken krijgen, zoals gemeenten, hulpverleners en docenten. De acties zijn er op gericht deze organisaties te versterken in kennis en kunde door middel van kennisdeling, agendering en netwerkvorming. Tot slot zijn er acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen, zoals het uitvoeren van een

(evaluatie)onderzoek en het bezoeken van andere landen en internationale conferenties.

Om te kunnen reflecteren op het Actieplan Zelfbeschikking is het van belang de aannames uit het actieplan te expliciteren. De twee overkoepelende aannames zijn:

1. Informatie leidt tot kennis en bewustzijn. Bewustzijn leidt tot verandering in houding en gedrag.
2. Daadwerkelijke verandering komt van binnenuit de gemeenschap.

4 Reflecties vanuit de theorie

In het voorgaande hoofdstuk hebben we een verandertheorie opgesteld van het Actieplan Zelfbeschikking. Door middel van een analyse van de relevante beleidsdocumenten en op basis van gesprekken met de betrokken beleidsmedewerkers hebben we een beschrijvende en schematische weergave gegeven van de beoogde doelen, de bijbehorende acties en de wijze waarop deze acties zich tot de doelen verhouden. In dit hoofdstuk reflecteren we vanuit de theorie op de gestelde doelstellingen, de acties en de veronderstellingen.

4.1 Relatie tussen bewustwording en erkenning

De veronderstelling van de overheid is dat mensen eerst kennis en bewustwording nodig hebben dat schending van het zelfbeschikkingsrecht onaanvaardbaar is. Zodra deze kennis en bewustwording overgedragen is aan de doelgroep is de verwachting dat de houding en het gedrag van mensen mee verandert. Met andere woorden, mensen hebben het idee dat het individu zelfstandig keuzes mag maken verinnerlijkt (passieve erkenning) én handelen hier ook naar door in te grijpen als het zelfbeschikkingsrecht ondermijnd wordt en door zelf anderen ruimte te geven om zelfstandige keuzes te maken (actieve erkenning). Hoe plausibel is het dat bewustwording en kennis ook daadwerkelijke tot veranderende opvattingen en gedragsintenties leiden? Wat is hier over bekend vanuit de wetenschappelijke literatuur?

Inzichten vanuit wetenschappelijke literatuur

De socioloog Blumer (1969) - één van de grondleggers van het zogenoemde symbolisch interactionisme - stelt dat het handelen van mensen begrepen dient te worden als een resultaat van de betekenis die zij aan situaties en verschijnselen geven. Anders geformuleerd, hoe mensen over een bepaalde situatie of thema denken, is van invloed op het gedrag dat erop volgt. Vanuit dit theoretische perspectief is er tenminste aanleiding om aan te nemen dat het veranderen van opvattingen ook bij kan dragen aan gedragsverandering.

Er is meer ondersteuning voor deze gedachtegang. Een variant op dit perspectief klinkt bijvoorbeeld door in de rationele keuzetheorie. De keuzes die mensen maken zijn het resultaat van bewuste en onbewuste motieven. De rationele keuzetheorie gaat er hierbij van uit dat zolang mensen handelen vanuit bewuste motieven, er sprake is van keuzegedrag gebaseerd op weloverwogen beslissingen. In beide theoretische perspectieven zien we een vergelijkbaar mechanisme optreden. Bewustwording en betekenisgeving (een vorm van bewustwording) gaan vooraf aan (al dan niet rationele) gedragskeuzes.

Toch is er ook een belangrijk verschil tussen beide benaderingen. De aandacht die het symbolisch interactionisme heeft voor de beleving en betekenisgeving van het individu betekent niet dat deze benadering het belang van de sociale omgeving negeert. Integendeel, Blumer (1969) benadrukt juist dat betekenissen in en door sociale praktijken en sociale interactie tot stand komen. Interpretaties hebben een collectief karakter en kunnen door machtsverhoudingen gereproduceerd worden.

Het gebrek aan aandacht voor de invloed van de omgeving is precies een van de redenen waarom er - ook recentelijk - veel kritiek is op de rationele keuzetheorie. De

behoefte 'om erbij te horen' is vaak zo sterk dat mensen kuddegedrag vertonen (Duyvendak & Hurenkamp, 2004). Maar er is meer kritiek. Vanuit diverse wetenschappelijke disciplines is aangetoond dat mensen vaak bewust gedrag vertonen dat niet gebaseerd is op gedegen afwegingen. In plaats van systematisch op zoek te gaan naar de *beste* keuze zijn mensen vaker geneigd een beslissing te nemen die in hun ogen *acceptabel* lijkt (Velthuis, 2005). Nog vaker ligt het in de menselijke aard om te beslissen op basis van gewoonten. De kracht van de gewoonte schuilt in de herhaling. Zodra mensen herhaaldelijk en consistent dezelfde keuzes maken in een bepaalde situatie, wordt dit gedrag geautomatiseerd (WRR, 2009). Ook zouden psychologische testen duidelijk hebben gemaakt dat we vaak irrationele keuzes maken en ons niet zelden laten misleiden door anderen (Swierstra & Tonkens, 2005).

4.2 Verandering ontstaat vanuit de gemeenschap

Het Actieplan Zelfbeschikking gaat uit van een tweede belangrijke veronderstelling, namelijk dat verandering moet komen vanuit de gemeenschap en dat rolmodellen uit de eigen gemeenschap bij kunnen dragen aan meer kennis, bewustwording en erkenning van zelfbeschikking. De verwachting is dat persoonlijke verhalen van rolmodellen over zelfbeschikking en keuzevrijheid een inspiratiebron kunnen zijn voor lotgenoten om de rolmodellen te steunen en/of ook zelf eigen keuzes te maken in het leven.

Inzichten vanuit wetenschappelijke literatuur

Of de inzet van rolmodellen op de manier zoals de overheid dit voorstaat ook daadwerkelijk effectief kan zijn, is weinig bekend. Het is geen bewezen effectieve interventie, maar we kunnen onze blik wel werpen op vergelijkbare interventies waarin rolmodellen of lotgenoten - mensen (uit dezelfde gemeenschap) die een vergelijkbare problematiek ervaren - centraal staan. Dit levert belangrijke conclusies op. Zo is er voor het idee dat lotgenoten elkaar kunnen helpen, en zo betekenisvol kunnen zijn voor elkaar, veel en sterk bewijs. Door het delen van verhalen helpen mensen elkaar om betekenis te geven aan het verleden, een nieuwe richting te vinden, en om het leven vervolgens weer opnieuw op te bouwen (Boumans, 2015). In de ervaringsverhalen die mensen met elkaar delen zit veel kennis besloten die voor anderen weer aanknopingspunten kan bieden voor hun persoonlijke empowerment. Met behulp van ervaringsverhalen kunnen mensen met elkaar delen hoe zij moeilijke omstandigheden overwonnen hebben en welke copingstrategieën⁷ daarbij effectief zijn. Of zoals Boumans (2015) het formuleert: "*Achter woorden als 'kwetsbaar', 'probleem' of 'beperking' gaat altijd een wereld schuil; van coping, overleven, managen, herstellen, ontdekken, worstelen, discriminatie overwinnen, zegevieren, bevrijd worden, groeien en het leven leiden. Het is een wereld die veel inzichten geeft die voor andere mensen met vergelijkbare problemen, heel nuttig, erkennend en inspirerend kunnen zijn*" (p. 36-37).

Naast de al genoemde voordelen, constateert Boumans (2015) op basis van een uitgebreide literatuurstudie dat lotgenotencontact verschillende andere gunstige effecten heeft. Zo wordt bij verschillende doelgroepen een positief effect gesignaleerd ten aanzien van het zelfvertrouwen, de ervaren sociale en emotionele steun, optimisme, gevoel van zelfregie en controle, begrip en inzicht in de problematiek, uitwisseling van informatie, (h)erkenning en wederzijdse hulp (Boumans, 2015). Dat biedt goede hoop dat rolmodellen bij kunnen dragen aan meer kennis, bewustwording en erkenning ten aanzien van zelfbeschikking.

⁷ Copingstrategieën zijn manieren waarop iemand omgaat met problemen, negatieve gedachten of gevoelens.

Relevant is verder de constatering van Lub, Groot en Schaafsma (2011) dat vooral bij kinderen van migranten hun vrienden en andere leeftijdsgenoten meer invloed kunnen uitoefenen op hun gedrag en houding dan familieleden (Lub, Groot en Schaafsma, 2011). De invloed die andere jongeren hebben is vaak groter dan de invloed van het gezin, en groter vergeleken met autochtone jongeren. De grotere invloed van lotgenoten (in dit geval leeftijdsgenoten en vrienden) bij migrantenjongeren vergeleken met autochtone jongeren zoeken de auteurs in het grotere verschil tussen de thuiscultuur en de cultuur buitenshuis (school, werk en vrije tijd). Voor migrantenjongeren zijn sommige gespreksthema's - zoals religieuze onderwerpen - makkelijker te bespreken met andere jongeren met dezelfde achtergrond dan met hun ouders. Lub, Groot en Schaafsma (2011) concluderen dat het inzetten van lotgenoten bij kinderen van migranten om deze redenen extra toegevoegde waarde zou kunnen hebben. De vraag is echter of dit ook geldt voor het bespreken van thema's rondom zelfbeschikking. Dit is er grotendeels van afhankelijk of de veronderstelling van de overheid - dat er binnen de gemeenschappen een grote behoefte zou bestaan om hierover in gesprek te gaan - daadwerkelijk juist is.

Er zijn nog meer aanwijzingen dat de inzet van rolmodellen een belangrijke impact kunnen hebben op lotgenoten. Zo beschouwen onderzoekers - op basis van nationale en internationale studies - zogenoemde mentorprojecten in potentie als waardevolle en effectieve sociale interventies (Allen & Eby 2007; Rhodes 2002; Uyterlinde, Lub, Groot en Sprinkhuizen, 2009). Hierbij moet wel worden aangetekend dat mentorprojecten in een aantal opzichten verschillen van de interventies van de overheid om zelfbeschikking te bevorderen. Zo is er bij mentorprojecten sprake van intensief contact. Ook gaat het om contact tussen kansarmen en kansrijken vanuit het idee dat het contact met de mentors een positief effect sorteert op het emotionele, sociale en academische kapitaal van mentees. Zo is er vaak een volwassen mentor die een scholier ondersteunt.⁸ Naast deze verschillen is er echter ook een belangrijke overeenkomst. In de praktijk functioneren de coaches vaak als rolmodellen. In dit verband is het noemenswaardig dat deze rolmodellen jongeren helpen om meer sturing te geven aan hun toekomst (Uyterlinde, Lub, Groot en Sprinkhuizen, 2009).

Tot slot laat onderzoek steeds vaker zien dat de beïnvloedingsmogelijkheden zowel op individueel niveau, de fysieke omgeving en de sociale omgeving liggen (Dolan, Hallsworth, Halpern, King en Vlaev, 2010). Zo zijn de beïnvloedingsmogelijkheden op individueel niveau effectiever als er rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld 'priming': het idee dat ons gedrag en onze voorkeuren worden beïnvloed door beelden die we al eerder onbewust verwerkt hebben. 'Herhaling' blijkt een werkzaam mechanisme te zijn. Ook is het bijvoorbeeld belangrijk wie de 'boodschapper' is. We laten ons namelijk eerder overtuigen door personen met wie we ons kunnen of willen identificeren of aan wie we autoriteit (deskundigheid, kennis etc.) toeschrijven. Tenslotte is de kans op gedragsverandering groter als er ook rekening wordt gehouden met elementen in de fysieke omgeving. Een positieve sfeer zorgt bijvoorbeeld voor een positieve stemming die de kans op het gewenste gedrag waarschijnlijker maakt.

---

⁸ Toch is dit niet altijd het geval. Er zijn ook programma's waarbij studenten van hogescholen middelbare scholieren ondersteunen.

4.3 Tussentijdse conclusie

Een overkoepelende aanname van het actieplan is dat informatie leidt tot kennis en bewustzijn en dat kennis en bewustzijn vervolgens leidt tot een verandering in houding en gedrag. Recente wetenschappelijke inzichten laten zien dat de mens iets complexer is dan we dachten. Zo is vanuit diverse wetenschappelijke disciplines aangetoond dat de mens vaak gedrag vertoont dat *niet* gebaseerd is op gedegen afwegingen. Vaker ligt het in de menselijke aard om beslissingen te nemen op basis van gewoonten. Dit impliceert dat als de overheids campagne de doelgroep zou bereiken het nog maar de vraag is of 'gewoonte' niet sterker van invloed is dan de boodschap.

Wetenschappelijk onderzoek laat verder zien dat de invloed van de omgeving op het gedrag van de mens groot is. De behoefte om er bij te horen is vaak sterk. Noemenswaardig is ook dat het er wel toe doet wie de zender van een boodschap is. We laten ons eerder overtuigen door personen met wie we ons kunnen of willen identificeren of aan wie we autoriteit toeschrijven. Om deze reden kan het effectief zijn dat de overheid ervoor heeft gekozen om de verhalen in de campagne uit de doelgroep zelf op te halen. Dat er positieve en inspirerende verhalen worden verzameld is eveneens een reden om optimistisch te zijn over de impact van de campagne. Uit wetenschappelijke literatuur blijkt namelijk dat de 'sfeer' die de boodschap uitstraalt van belang is: een positieve sfeer zorgt voor een positieve stemming en maakt het gewenste gedrag waarschijnlijker.

Het Actieplan Zelfbeschikking gaat uit van een tweede belangrijke veronderstelling, namelijk dat verandering moet komen vanuit de gemeenschap zelf en dat rolmodellen uit de eigen gemeenschap bij kunnen dragen aan meer kennis, bewustwording en erkenning van zelfbeschikking. Of de inzet van rolmodellen op de manier zoals de overheid dit voorstaat ook daadwerkelijk effectief kan zijn, is niet bekend. Het is geen bewezen effectieve interventie. Wel is er voor het idee dat lotgenoten elkaar kunnen helpen, en zo betekenisvol kunnen zijn voor elkaar, veel en sterk bewijs. Zo blijken zogenoemde mentorprojecten, waarin de mentor vaak als rolmodel fungeert, waardevolle en effectieve sociale interventies. Wel is het van belang dat er bij deze mentorprojecten sprake is van intensief, vaak één op één, contact. De intensiteit waarmee de voorlichter als rolmodel voor zijn of haar doelgroep optreedt, is daarom mogelijk van invloed op de effectiviteit.

5 Reflecties vanuit de praktijk

Een belangrijk onderdeel van de *Theory of Change* is het toetsen van de verandertheorie bij professionals uit het veld. We hebben daarom een focusgroep gehouden met acht deelnemers. Aan hen zijn de doelstellingen en de acties uit het actieplan voorgelegd. We hebben hen gevraagd hierop te reflecteren vanuit eigen intuïtie en ervaring. De respondenten redeneren op basis van de beelden die zij van het beleid hebben. Deze beelden komen niet altijd overeen met de beleidspraktijk. Wanneer deze beelden botsen met de beleidspraktijk zullen we dit aangeven.

5.1 Reflectie op de doelstellingen

De deelnemers aan de focusgroep hebben deels vergelijkbare ideeën, maar uiten ook hun twijfels. Er is goedkeuring voor de focus op zelfbeschikking. Aangegeven wordt dat het bewerkstelligen van meer bewustwording en kennis (het korte termijn doel) niet eenvoudig zal zijn en tijd zal kosten.

"Ik ben heel blij dat het 'zelfbeschikkingsrecht' gekozen is. Dat is wat achter alle problemen ligt. Niet alle doelen zijn binnen drie jaar haalbaar. Het is een ongoing process en de problematiek doet zich steeds opnieuw voor onder nieuwe groepen."

Als we doorvragen of men wel de verwachting heeft dat er een kentering zou kunnen plaatsvinden richting meer kennis en bewustwording is het antwoord positief. Er is ook optimisme over het behalen van het korte termijn doel, omdat betrokkenen signaleren dat er al veel 'beweging' is binnen de gemeenschappen.

"Bij autochtonen waren grote maatschappelijke factoren van invloed op veranderingen in de mate van zelfbeschikking. Bij allochtonen komt het vanuit de gemeenschappen zelf. En ik zie veel beweging binnen deze gemeenschappen. Er wordt veel voorlichting gegeven, meer dan vroeger in autochtone kringen gebeurde."

Deze 'beweging' kan mogelijk ook leiden tot het behalen van het middellange en lange termijn doel. Hoewel het actieplan niet expliciet beoogt deze doelen binnen drie jaar te behalen, wordt het wel op deze wijze door de deelnemers geïnterpreteerd en voegen ze er aan toe dat het volgens hen langer dan drie jaar duurt om de middellange en lange termijn doelen te realiseren.

Er klinkt kritiek op de beoogde doelgroep van het actieplan. Het actieplan is gericht op gesloten gemeenschappen, waaronder ook bijvoorbeeld autochtone christelijk orthodoxe groepen, maar de deelnemers zien met name een focus op islamitische gemeenschappen. Het zou volgens hen ook belangrijk zijn om meer aandacht te besteden aan christelijke migranten. Daarnaast noemen verschillende deelnemers dat het zelfbeschikkingsrecht voor alle Nederlandse burgers geldt en dus ook van toepassing is op autochtonen.

"Het actieplan richt zich op de gesloten gemeenschappen, terwijl het zelfbeschikkingsrecht voor iedereen geldt. Ook de autochtone bevolking mag wel wat meer kennis hierover krijgen. Het gevaar is anders dat dit actieplan stigmatiserend gaat werken: kijk, die groepen hebben het niet goed voor elkaar, die hebben nog steeds onze hulp nodig. Anderzijds dient een actieplan een focus te hebben om effecten te bewerkstelligen. Maar let op die balans."

Hoewel er begrip is dat er focus nodig is om impact te realiseren, is het van belang om hier meer balans in aan te brengen. Ook om stigmatisering te voorkomen:

"Je legt het vergrootglas op de negatieve aspecten van de culturen, maar ook onder autochtonen moet er nog een emancipatie-slag gemaakt worden."

De deelnemers noemen in aanvulling op de doelen nog enkele andere belangrijke doelen. Zo geeft een deelnemer aan dat er meer nodig is dan bewustwording. Ook een betere sociaal-economische positie – zoals een betere toegang tot onderwijs en de arbeidsmarkt, en betere taalbeheersing – kan bijdragen aan meer zelfbeschikking. Daarnaast vinden de deelnemers dat het nodig blijft om aandacht te besteden aan de bespreekbaarheid van thema's rondom zelfbeschikking. Er is weliswaar al een 'beweging' in gang gezet, maar de praktijk leert ook dat de problematiek nog vaak tot de taboeonderwerpen behoort.

5.2 Reflecties op interventies en achterliggende aannames

Actie 1: Kentering naar keuzevrijheid

Zoals hierboven al beschreven, bestaat Actie 1 uit verschillende deelacties, namelijk de interactieve sociale mediacampagne (actie 1a), het professionaliseren van de 160 voorlichters (actie 1b) en de campagne 'Trouwen tegen je wil'. De respondenten reageren positief op de interventies uit deze actielijn, maar hebben wel concrete ideeën om de interventies aan te scherpen. Zo is er wel vertrouwen dat het inzetten van rolmodellen een positieve impact kan hebben. Het expliciet gebruiken van de term 'rolmodellen' zou echter effectiever werken dan 'ambassadeurs', omdat jongeren zich hierin zouden herkennen. Het kan inspirerend werken voor jongeren in de zin dat zij op de rolmodellen willen lijken en hetzelfde willen bereiken in het leven. Indien de overheid ambassadeurs zouden willen betrekken, dan zou dat hooguit een aanvulling moeten zijn op de 'rolmodellen'. Verder is het belangrijk dat het bekende Nederlanders zijn die een geloofwaardig verhaal hebben.

Ook zijn de deelnemers positief over het professionaliseren van de voorlichters. Mede omdat dit rolmodellen zijn die dichtbij de doelgroep staan. Wel geven ze aan dat voorlichters te maken kunnen krijgen met veel weerstand. Hier moeten de voorlichters goed op voorbereid worden. Een van de deelnemers spreekt in dit verband over het inzetten van weerbaarheidstrainingen of assertiviteitstrainingen:

"Wanneer iemand plotseling bewust is van zijn of haar eigen zelfbeschikkingsrecht en daarvoor uit wil komen, dan kan dat gepaard gaan met agressiviteit. Of in ieder geval: zo kan dat overkomen op de omgeving. Dit kan leiden tot weerstand. Het is daarom van belang de voorlichters weerbaar te maken. Assertiviteitstrainingen waarin mensen leren hoe zij de communicatie met hun omgeving kunnen aanpakken zijn nodig."

Ook klinkt er instemming voor het idee om de campagne 'Trouwen tegen je wil' te continueren. Wel geeft een van de deelnemers aan dat deze campagne zich slechts richt op een deel van de doelgroep die bereikt zou moeten worden. Er wordt aangegeven dat er ook een andere campagne nodig is die zich richt op vrouwen die al getrouwd zijn tegen hun wil.

"De campagne 'trouwen tegen je wil' is heel goed, maar er zou ook een campagne 'getrouwd zijn tegen je wil' moeten starten. Vrouwen die willen scheiden, maar het niet mogen. Of volgens de Nederlandse wet wel zijn gescheiden, maar door de omgeving wordt deze scheiding niet erkend. Deze vrouwen zijn niet vrij. Het blijkt een groot probleem."

Het actieplan zet verschillende methoden in om de doelgroep te bereiken. Een daarvan - de campagne - roept een aantal kritiekpunten op. Zo zijn de deelnemers bang dat ouderen onvoldoende bereikt worden. Voor het bereiken van ouderen zijn andere media nodig, zoals radio en lokale tv-zenders. Een ander noemt grote informatiebijeenkomsten voor de doelgroep of theater als middel om de kentering naar meer keuzevrijheid te realiseren. Overigens zou het gebruik maken van het theater als instrument nog een ander bijvangst hebben; het bereik zou groot zijn. Verder wordt opgemerkt dat informatie vaak in het Nederlands wordt geschreven of verteld en dat daarom niet altijd de beoogde doelgroep wordt bereikt. Tot slot wordt er opgemerkt dat het delen van informatie alleen onvoldoende is om gedragsverandering te realiseren. Er zou daarnaast ook sociale marketing ingezet moeten worden. 'Nudging' wordt als voorbeeld genoemd:

"Het actieplan lijkt heel erg uit te gaan van het idee: veel informatie delen, dan ontstaat er een verandering. Maar dat is één deel van het verhaal. Zet ook social marketing in: hoe bewegen we mensen om ook echt gedragsverandering te bewerkstelligen? Bijvoorbeeld door nudging."

Actie 2. Vergroten bewustzijn schending mensenrechten

Net zoals bij de eerste actielijn bestaat er voor deze tweede actielijn eveneens draagvlak. Zo wordt er aangegeven dat de ervaringen vanuit het Landelijke Knooppunt Huwelijksdrang laten zien hoe weinig kennis er nog is over zelfbeschikkingsrecht. Informatie hierover delen is dan ook onmiskenbaar nodig. Opnieuw zijn er wel enkele aanvullingen. Het is bijvoorbeeld belangrijk om deze informatie concreet over te dragen, want 'mensenrechten' zou erg algemeen klinken. Ook zouden professionals voortdurend bijgeschoold moeten worden, omdat wetgeving en de maatschappelijke context continu aan verandering onderhevig zijn. Een ander wijst op het belang om de informatie op een laagdrempelige wijze te delen. Dit kan bijvoorbeeld door de informatie te integreren in bestaande trainingen.

Actie 3. Lokale agendering en facilitering

Deze actielijn krijgt eveneens veel bijval van de deelnemers aan de focusgroep. Het wordt heel belangrijk gevonden dat gemeenten hierin worden ondersteund. De indruk van de rijksoverheid dat de thematiek nog onvoldoende op de agenda staat in bepaalde gemeenten wordt bevestigd. Dat zou vooral gelden voor gemeenten buiten de G4. In het bijzonder bij kleinere gemeenten ontbreekt het aan kennis en faciliteiten. Wel wordt opgemerkt dat het niet alleen een taak is van gemeenten om de thematiek te agenderen. Hier ligt ook een taak voor de landelijke overheid.

Over het ondersteunen van wijkteams zijn er bedenkingen. Enerzijds wordt gesteld dat informatie voor hen van belang is, maar anderzijds is het op dit moment nog erg 'onrustig' in de wijkteams. De teams zijn nog volop in ontwikkeling. Als oplossing wordt voorgesteld om experts op te leiden en deze te plaatsen in de teams dan wel experts aan te wijzen binnen deze teams en hen opleiden. Van belang is in ieder geval dat iemand 'probleemeigenaar' is voor de agendering en dat deze persoon het ook kan overdragen aan collega's in het wijkteam. Verder wordt de suggestie gedaan om de

gecertificeerde voorlichters (actie 1) op een zodanige manier te faciliteren zodat zij een agenderende functie kunnen vervullen.

"Kijk dichterbij huis. Faciliteer de personen die de kennis al hebben. In gemeenten zijn deze aanwezig, maar deze personen [getrainde voorlichters, veelal vanuit zelforganisaties] worden onvoldoende erkend. Zet ze in het licht. En faciliteer ze om ook hun kennis te delen."

Actie 4. Sterk en actief netwerk

Het investeren in een sterk en actief netwerk is volgens de respondenten een belangrijke actie en wordt dan ook niet ter discussie gesteld. Vooral de uitwisseling van kennis en ervaringen wordt waardevol geacht en het platform Eer en Vrijheid zou hierin een belangrijke rol vervullen. Een deelnemer merkt hierover op:

"Het platform is een belangrijk vehikel voor deze uitwisseling en daarnaast blijft de problematiek hierdoor continu op de agenda staan. Ook om de problematiek blijvend bespreekbaar te maken."

Het wordt betreurd dat het platform moet verzelfstandigen, omdat het daarmee kwetsbaar zou worden. Een ander aandachtspunt dat naar voren komt, is dat er meer ruimte zou moeten komen voor het delen van ervaringen van migranten-zelforganisaties. Verder stelt een van de deelnemers dat het belangrijk is om een brug te slaan naar autochtonen door hen ook meer te informeren over zelfbeschikking:

"Het is ook belangrijk een brug te slaan naar autochtonen. Want kennis moet beide kanten op gaan. Autochtonen mogen ook meer weten van zelfbeschikking én wat er binnen organisaties en hun achterban allemaal al gebeurt om dat bespreekbaar te maken en aan te pakken."

Actie 5. Versterking signalering door professionals

Deze actielijn richt zich specifiek op het versterken van de signaleringsfunctie van professionals op scholen. In tegenstelling tot de vorige actielijnen bestaat er hier wat onduidelijkheid over de bedoelingen van deze interventie. Zo merkt een van de respondenten op:

"Alle scholen hebben aandachtsfunctionarissen, die de meldcode kennen, dus het is niet geheel duidelijk wat deze actie beoogd te doen. En waarom."

Naast onduidelijkheid, leeft er wel degelijk een gevoel van urgentie dat deze actie nodig is. Zo merkt iemand op dat het wel een probleem is; docenten durven deze onderwerpen niet bespreekbaar te maken door gebrek aan kennis en vaardigheden. Hier moet dus iets gebeuren, maar veranderingen realiseren zou niet eenvoudig zijn. Weer een ander stelt dat het breder opgezet moet worden. Het versterken van de signaleringsfunctie is niet alleen nodig voor docenten op ROC's; ook docenten op andere scholen kunnen dit goed gebruiken.

Actie 7. Internationaal

Tot slot wilden de deelnemers nog iets kwijt over de actielijn 'internationaal'. Het belang van internationale uitwisseling wordt in de focusgroep onderkend. Een deelnemer noemt het goed als Nederland het initiatief neemt tot meer internationale kennisuitwisseling. Verder geven verschillende betrokkenen aan dat zij met beleidsmedewerkers van het ministerie vorig jaar naar Denemarken zijn geweest. Dit

gaf weliswaar nieuwe inzichten, maar doordat er geen ruimte was om actief verder aan de slag te gaan met deze inzichten blijft de kennis onbenut. Ook zijn er Nederlandse organisaties die de problematiek in het buitenland aanpakken. Het delen van dit soort praktijken en ervaringen zou meer gedeeld moeten worden.

5.3 Tussentijdse conclusie

In het onderzoek is in een focusgroep gesproken met partijen die aan de slag gaan met het actieplan. Aan acht deelnemers zijn de doelstellingen en de acties uit het actieplan voorgelegd en is gevraagd hierop vanuit eigen intuïtie en ervaring te reflecteren. De respondenten redeneren op basis van de beelden die zij van het beleid hebben. Deze beelden komen niet altijd overeen met de beleidspraktijk.

Een algemene conclusie is dat de deelnemers positief zijn over het actieplan, de gestelde doelen en de in te zetten acties. Ook zijn ze tevreden met de focus op 'zelfbeschikkingsrecht'. Dat het ministerie de betrokken partijen via het Platform Eer en Vrijheid op de hoogte brengt van het actieplan en hen ook vraagt om input te leveren, draagt mogelijk bij aan het draagvlak.

De deelnemers zijn positief over de haalbaarheid van het korte termijn doel, onder meer omdat zij al veel 'beweging' in de gemeenschappen zien. Het lange termijn doel kan in hun ogen niet gerealiseerd worden binnen een termijn van drie jaar. Dit is echter ook niet expliciet in het actieplan genoemd. Het actieplan dient een kentering teweeg te brengen die een eerste aanzet geeft tot het realiseren van het middellange en lange termijn doel.

Er is ook kritiek op de beoogde doelgroep van het actieplan. Zo vindt men het problematisch dat de aandacht uitsluitend uitgaat naar islamitische gemeenschappen. Deze kritiek is echter niet geheel terecht aangezien het beleid zich op gesloten gemeenschappen richt. Daartoe rekent het ministerie ook orthodoxe christelijke groeperingen waaronder ook autochtonen.

Tot slot zijn er aanvullingen gegeven op de doelstellingen. Een verbeterde sociaaleconomische positie leidt ook tot meer zelfbeschikking en zou om die reden een doelstelling van het actieplan moeten zijn. Ook adviseren de partijen om nog steeds aandacht te besteden aan de bespreekbaarheid van de thematiek. Er is weliswaar een beweging in gang gezet, maar de praktijk leert dat de problematiek rondom zelfbeschikking nog vaak tot de taboeonderwerpen behoort.

Betrokkenen zijn over het algemeen positief over de ingezette acties. Wel maken ze hier en daar een kanttekening en leggen ze mogelijke valkuilen bloot. Betrokkenen zijn over het algemeen ook positief over de ingezette acties. Wel maken ze hier en daar een kanttekening en leggen ze mogelijke valkuilen bloot. Deze valkuilen zijn wellicht niet onderbouwd in wetenschappelijke studies, maar betreffen valkuilen die de betrokkenen op basis van hun eigen praktijkervaring (her)kennen. Zo kunnen de getrainde voorlichters te maken krijgen met weerstand en dienen weerbaarheidstrainingen of assertiviteitstrainingen onderdeel te zijn van hun opleiding. Het is ons niet bekend of de trainingen hier al in voorzien. Een andere valkuil is dat de (social media) campagnes mogelijk de doelgroep ouderen niet bereiken. Het actieplan voorziet hier al wel in door ook andere middelen in te zetten, zoals theater en informatiebijeenkomsten. Ook is er nog een aantal concrete tips gegeven, zoals het inzetten van social marketing en het opstellen van een *nudge* om daadwerkelijk tot gedragsverandering te komen.

De actielijn 'lokale agendering en facilitering' vinden de partijen relevant. Ze vinden het belangrijk dat gemeenten ondersteund worden. Wel denkt men dat de wijkteams hier nog niet klaar voor zijn. Het zou beter zijn om na te gaan wie er binnen de gemeente al kennis en expertise heeft (bijvoorbeeld de opgeleide voorlichters) en deze in te zetten in de gemeente. De actielijn 'versterking signalering door professionals' wordt in eerste instantie niet begrepen. Wel onderkennen de partijen dat docenten moeite hebben om deze onderwerpen onderling en in de klas te bespreken. Het platform Eer en Vrijheid wordt door de partijen zeer gewaardeerd. Vooral de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring wordt als waardevol gezien. De zorg leeft wel dat een verzelfstandiging het platform mogelijk kwetsbaar maakt.

DEEL 2 – Resultaten 0-meting

6 Nulmeting onder de Nederlandse bevolking

Om uiteindelijk bij de eindmeting uitspraken te kunnen doen over de effecten van het actieplan, richten we ons onder andere naar de wijze waarop de Nederlandse bevolking aankijkt tegen het thema 'zelfbeschikking'. Dit doen we door zowel in de nul- als in de eindmeting een vragenlijst uit te zetten onder een afspiegeling van de Nederlandse bevolking waarin we vragen naar hun kennis, houding, intentie en gedrag ten aanzien van het thema zelfbeschikking. In deze nulmeting is de enquête ingevuld door 965 respondenten. De respons is hiermee voldoende om een representatief beeld te geven voor de Nederlandse bevolking. Tevens is het mogelijk om representatieve uitspraken te doen over verschillen tussen mannen en vrouwen en verschillen tussen etnische groepen (zie ook de onderzoeksverantwoording in bijlage A).

6.1 Vrijheid in opleidings- en beroepskeuze

Houding

Aan de respondenten is allereerst een aantal vragen gesteld over hun *houding* ten aanzien van de vrijheid om zelf te een opleiding en beroep te kiezen.

Tabel 2 Opleidings- en beroepskeuze: houding

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Iedereen moet vrij zijn op zelf zijn/haar opleiding of beroep te kiezen	94%	5%	1%
Een vervolgopleiding volgen is voor meisjes net zo belangrijk als voor jongens	92%	6%	2%
Mannen moeten het gezinsinkomen verdienen	14%	41%	46%
Zowel mannen als vrouwen moeten hun eigen inkomsten hebben	64%	30%	6%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 2 laat zien dat de Nederlandse bevolking een open houding inneemt ten aanzien van de opleidingskeuze van jongens en meisjes. Zo zijn bijna alle respondenten het (helemaal) eens met de stelling dat iedereen in Nederland vrij moet zijn om zijn/haar opleiding te kiezen. Ook zijn bijna alle respondenten het (helemaal) eens met de stelling dat het volgen van een vervolgopleiding voor meisjes net zo belangrijk is als voor jongens. Vrouwelijke en mannelijke respondenten hebben daar dezelfde mening over (95% resp. 91% was het (helemaal) eens met de stelling). Tabel 3 laat zien dat er in de houding ten aanzien van opleidingskeuze van jongens en meisjes ook geen grote verschillen zijn tussen etnische groepen.

Tabel 3 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Een vervolgopleiding volgen is voor meisjes net zo belangrijk als voor jongens'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
93%	85%	90%	88%	92%	88%

Bron: Panteia, 2015

Als het gaat om de *economische zelfstandigheid* laat tabel 2 zien dat de meerderheid van de respondenten het (helemaal) eens is met de stelling dat zowel mannen als vrouwen hun eigen inkomsten moeten verdienen. Opvallend is wel dat dit percentage

beduidend lager ligt dan bij opleidingskeuze. Een derde reageerde neutraal op deze stelling. Ook neemt bijna de helft een neutrale stelling in op de vraag of mannen het gezinsinkomen moeten verdienen. Het verschil in gegeven antwoorden tussen de mannelijke en vrouwelijke respondenten is op deze stellingen iets groter. Zo is 49% van de vrouwelijke respondenten het (helemaal) oneens met de stelling dat mannen het gezinsinkomen moeten verdienen, tegen 42% van de mannelijke respondenten. Ook is 69% van de vrouwelijke respondenten het (helemaal) eens met de stelling dat zowel mannen als vrouwen hun eigen inkomsten moeten hebben, tegenover 59% van de mannelijke respondenten. De verschillen worden groter wanneer we kijken naar de etnische achtergronden. Met name bij de stelling 'mannen moeten het gezinsinkomen verdienen' neemt het verschil toe. Zo laat onderstaande tabel zien dat 37% van de Marokkaanse respondenten het (helemaal) eens is met deze stelling, tegenover 11% van de autochtone respondenten.

Tabel 4 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mannen moeten het gezinsinkomen verdienen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
11%	16%	35%	37%	20%	33%

Bron: Panteia, 2015

De verschillen zijn overigens minder groot wanneer we kijken naar de respondenten die het met deze stelling (helemaal) *oneens* zijn: autochtoon 49%, westers allochtoon 38%, Surinaams-Nederlands 38%, overig-niet westers 31%, Marokkaans-Nederlands en Turks-Nederlands 23%. Voor de stelling 'Zowel mannen als vrouwen moeten hun eigen inkomsten verdienen' zijn de verschillen tussen etnische groepen minder groot. Noemenswaardig is wel dat de respondenten met een Surinaamse achtergrond het vaakst eens zijn met deze stelling (75%), de respondenten met een autochtone en Marokkaanse achtergrond het minst vaak eens zijn met deze stelling (63%).

Tabel 5 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Zowel mannen als vrouwen moeten hun eigen inkomsten verdienen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
63%	67%	65%	63%	75%	67%

Bron: Panteia, 2015

Intentie

Om ook inzicht te verkrijgen in de *intenties* die de respondenten hebben over hun opleiding- en beroepskeuzes hebben we onderstaande vragen aan hen voorgelegd.

Tabel 6 Opleidings- en beroepskeuze: intentie

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Bij de keuze voor een opleiding of beroep zal ik altijd de wensen van mijn directe omgeving ⁹ meenemen	24%	36%	40%
De enige die de keuze voor mijn opleiding of beroep zal maken, ben ikzelf	85%	12%	3%
Ik vind het belangrijk om mijn eigen geld te verdienen	85%	12%	2%

⁹ Met 'directe omgeving' bedoelen we bijvoorbeeld ouders, broers, zussen, ooms, tantes, goede vrienden.

Tabel 6 laat zien dat de meerderheid van de respondenten het belangrijk vindt om zelf een opleidings- of beroepskeuze te maken en om zelf geld te verdienen. Ongeveer een kwart van de respondenten neemt bij de opleidings- en beroepskeuze ook de wensen van de directe omgeving mee, waarbij mannen dit vaker doen dan vrouwen. 20% van de vrouwelijke respondenten was het (helemaal) eens met de stelling 'Bij de keuze voor een opleiding of beroep zal ik altijd de wensen van mijn directe omgeving meenemen', tegenover 28% van de mannelijke respondenten. Tabel 7 laat zien dat er ook grote verschillen zijn tussen de etnische groepen:

Tabel 7 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Bij de keuze voor een opleiding of beroep zal ik altijd de wensen van mijn directe omgeving meenemen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
21%	29%	42%	29%	31%	40%

Bron: Panteia, 2015

Bijna de helft van de Turks-Nederlandse respondenten neemt bij de keuze voor een opleiding of beroep altijd de wensen van zijn of haar directe omgeving mee. Bij de autochtone respondenten betreft dit ongeveer een op de vijf respondenten.

Het verdienen van eigen geld vinden zowel mannen (88%) als vrouwen (84%) belangrijk. Ook zijn er geen grote verschillen te zien tussen de verschillende etnische groepen. Het percentage dat het (helemaal) eens is met de stelling: 'ik vind het belangrijk om mijn eigen geld te verdienen' is als volgt verdeeld:

Tabel 8 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Ik vind het belangrijk om mijn eigen geld te verdienen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
85%	81%	87%	85%	89%	88%

Bron: Panteia, 2015

Gedrag

Vervolgens is de respondenten gevraagd naar het daadwerkelijke *gedrag*. Maken ze zelf de opleidings- en beroepskeuze of is deze (mede) bepaald door de directe omgeving?

Tabel 9 Opleidings- en beroepskeuze: gedrag

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
De keuze voor mijn opleiding heb ik zelf gemaakt	85%	12%	4%
Mijn beroepskeuze is bepaald door mijn directe omgeving	15%	26%	60%

Bron: Panteia, 2015

In het gedrag van de respondenten is te zien dat een meerderheid de keuze voor de opleiding zelf maakt en dat bij een minderheid de beroepskeuze bepaald is door de directe omgeving. Ook hier betreft het vaker de mannen waarbij de beroepskeuze is bepaald door de directe omgeving: 19% van de mannelijke respondenten is het (helemaal) eens met de stelling 'mijn beroepskeuze is bepaald door mijn directe omgeving', tegenover 11% van de vrouwelijke respondenten. Tabel 10 laat zien welk

percentage van de verschillende etnische groepen het (helemaal) eens was met deze stelling.

Tabel 10 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn beroepskeuze is bepaald door mijn directe omgeving'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
14%	17%	27%	20%	23%	18%

Bron: Panteia, 2015

De tabel laat onder andere zien dat meer dan een kwart van de Turks-Nederlandse respondenten het (helemaal) eens is met de stelling 'Mijn beroepskeuze is bepaald door mijn directe omgeving', tegenover ongeveer een op de zeven autochtone, westers allochtone of overig niet-westerse allochtone respondenten.

Omgeving

Bij de individuele houding ten aanzien van opleidings- en beroepskeuze is mogelijk ook de houding van de directe omgeving van belang. Om die reden zijn de volgende stellingen aan de respondenten voorgelegd:

Tabel 11 Opleidings- en beroepskeuze: omgeving

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn opleidings- en/of beroepskeuze	32%	39%	29%
Mijn directe omgeving stimuleert mij om economisch zelfstandig te zijn	61%	30%	9%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 11 laat verdeeldheid zien als het gaat om de mening vanuit de omgeving over hun opleidings- en/of beroepskeuze. Bij een derde heeft de omgeving een hele duidelijke mening, bij een derde valt dat mee en nog eens een derde zegt dat de directe omgeving bijna niet tot geen mening heeft over zijn of haar opleidings- en/of beroepskeuze. Wat betreft de houding ten aanzien van economische zelfstandigheid is er een duidelijker beeld. De meerderheid van de respondenten wordt vanuit zijn directe omgeving gestimuleerd om economisch zelfstandig te zijn.

De omgeving lijkt vaker een duidelijke mening over de opleidings- en/of beroepskeuze of economische zelfstandigheid te hebben wanneer het mannen betreft. 38% van de mannelijke respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat zijn omgeving een duidelijke mening heeft over zijn opleidings- en/of beroepskeuze, tegenover 26% van de vrouwelijke respondenten. En 65% van de mannelijke respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat zijn directe omgeving hen stimuleert om economisch zelfstandig te zijn, tegenover 57% van de vrouwelijke respondenten.

De tabellen 12 en 13 (op de volgende pagina) geven de verschillen weer tussen de verschillende etnische achtergronden.

Tabel 12 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn opleidings- en/of beroepskeuze'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
30%	38%	40%	42%	33%	44%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 13 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn directe omgeving stimuleert mij om economisch zelfstandig te zijn'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
61%	62%	56%	66%	58%	66%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 12 laat zien dat de groep Overig niet-westerse allochtonen het vaker (helemaal) eens is met de stelling 'Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn opleidings- en of beroepskeuze' en dat de autochtone respondenten het hier minder vaak (helemaal) mee eens waren. Met de stelling 'Mijn directe omgeving stimuleert mij om economisch zelfstandig te zijn' is meer dan de helft van alle etnische groepen het (helemaal) eens. Marokkaanse en Overig-niet westerse allochtonen zijn het vaker (helemaal) eens met deze stelling dan de andere etnische groepen. De respondenten met een Turks-Nederlandse achtergrond zijn het het minst vaak (helemaal) eens met deze stelling, al is het verschil met de andere groepen klein te noemen.

6.2 Vrijheid in partnerkeuze

Houding

Ook bij het thema 'vrijheid in partnerkeuze' hebben we de respondenten een aantal stellingen voorgelegd om hun houding, intentie en gedrag te kunnen bepalen. Ook is er gekeken naar de houding vanuit de omgeving. In onderstaande tabel is te zien welke houding de respondenten innemen ten aanzien van dit thema.

Tabel 14 Partnerkeuze: houding

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Iedereen moet vrij zijn om zelf zijn/ haar partner te kiezen	95%	5%	1%
Vrije partnerkeuze geldt voor meisjes net zo goed als voor jongens	93%	6%	1%
Een partner kies je niet alleen zelf, ook de mening van je directe omgeving is belangrijk	20%	27%	53%

Bron: Panteia, 2015

Bijna alle respondenten vinden dat iedereen vrij moet zijn om zijn of haar partner te kiezen en dat dit zowel voor jongens als voor meisjes geldt. Mannen en vrouwen reageren ongeveer gelijk op de tweede stelling 'vrije partnerkeuze geldt voor meisjes met zo goed als voor jongens'. 92% van de mannelijke en 94% van de vrouwelijke respondenten is het hier (helemaal) mee eens. Verder blijkt een kleine meerderheid van mening te zijn dat het oordeel van de directe omgeving over een mogelijke partner eveneens van belang is. Tabel 15 laat zien dat er geen opvallende verschillen bestaan tussen de verschillende etnische groepen.

Verreweg de meerderheid is het (helemaal) eens is met de stelling dat vrije partnerkeuze zowel voor meisjes als voor jongens geldt.

Tabel 15 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Vrije partnerkeuze geldt voor meisjes net zo goed als voor jongens'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
95%	90%	83%	88%	90%	83%

Bron: Panteia, 2015

Intentie

Vervolgens hebben we de respondenten wederom gevraagd naar hun intentie. Kiezen ze altijd zelfstandig een partner? En nemen ze de wensen van de directe omgeving ook mee in hun beslissing?

Tabel 16 Partnerkeuze: intentie

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Bij de keuze van mijn partner zal ik altijd de wensen van mijn directe omgeving meenemen	17%	27%	56%
De enige die mijn partner kiest, ben ikzelf	92%	7%	1%

Bron: Panteia, 2015

Bijna alle respondenten geven aan dat ze zelf degene zijn die hun partner kiezen. Meer dan de helft van de respondenten zegt geen (of niet altijd) rekening te houden met de wensen van de directe omgeving. Mannen en vrouwen hebben ongeveer dezelfde mening.

Tabel 17 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Bij de keuze van mijn partner zal ik altijd de wensen van mijn directe omgeving meenemen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
15%	15%	40%	35%	21%	32%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 17 laat zien dat er verschillen zijn tussen de verschillende etnische groepen wat betreft het meenemen van de wensen van de directe omgeving bij de partnerkeuze. 15% van de autochtone respondenten zou de wensen van de directe omgeving meenemen, tegenover 35% van de respondenten met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond en 40% van de Turkse Nederlanders. Het verschil tussen autochtonen en Surinaamse Nederlanders blijkt niet zo groot te zijn.

Tabel 18 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'De enige die mijn partner kiest, ben ikzelf'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
94%	85%	83%	89%	88%	85%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 18 laat zien dat verreweg de meerderheid aangeeft dat hij of zij zelf degene is die uiteindelijk een partner kiest. Dit geldt voor alle etnische groepen.

Gedrag

In hoeverre zien we bovenstaande patronen ook terug in het *gedrag*?

Tabel 19 Partnerkeuze: gedrag

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Ik heb mijn partner zelf gekozen	94%	5%	-
Mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving	10%	16%	74%

Bron: Panteia, 2015

Bijna alle respondenten hebben hun partner zelf gekozen en driekwart is het (helemaal) oneens met de stelling dat hun partnerkeuze bepaald is door zijn/haar directe omgeving. Ook hier zien we, net als bij opleidings- en beroepskeuze, dat mannen hun partnerkeuze vaker (mede) laten bepalen door hun directe omgeving. Zo is 9% van de vrouwelijke respondenten het (helemaal) eens met de stelling 'mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving'. Dit geldt voor 11% van de mannelijke respondenten. Ook zijn meer vrouwelijke respondenten (97%) het (helemaal) eens met de stelling 'Ik heb mijn partner zelf gekozen', dan mannelijke respondenten (91%). Wanneer we kijken naar de etniciteit, zien we het volgende beeld:

Tabel 20 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Ik heb mijn partner zelf gekozen'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
96%	90%	86%	88%	89%	91%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 21 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
10%	8%	22%	25%	16%	17%

Bron: Panteia, 2015

Geheel in overeenstemming met de bevindingen bij de aspecten 'houding' en 'intentie' geeft een ruime meerderheid van alle etnische groepen aan dat hij/zij zelf zijn/haar partner heeft gekozen. Wel zijn er verschillen in de mate waarin de directe omgeving de partnerkeuze mede bepaald heeft. Zo is een kwart van de respondenten met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond en een vijfde met een Turks-Nederlandse achtergrond het (helemaal) eens met de stelling 'Mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving'.

Omgeving

Ook is gevraagd naar de houding vanuit de omgeving ten opzichte van partnerkeuze.

Tabel 22 (op de volgende pagina) geeft de antwoorden weer.

Tabel 22 Partnerkeuze: omgeving

Stelling	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn partnerkeuze	32%	40%	29%
Mijn directe omgeving laat mij volledig vrij een partner te kiezen, ongeacht geslacht, geloof, culturele achtergrond of economische positie	75%	20%	6%

Bron: Panteia, 2015

Bijna een derde van de respondenten geeft aan dat zijn/haar directe omgeving een duidelijke mening heeft over zijn/haar partnerkeuze. Ook laat tabel 22 zien dat voor driekwart van de respondenten geldt dat de directe omgeving hem/haar volledig vrij laat in het kiezen van de partner. Anders dan bij opleidings- en beroepskeuze is er wat betreft partnerkeuze geen duidelijk verschil te zien tussen mannen en vrouwen en de houding van de omgeving. Wel zijn er verschillen tussen de etnische groepen:

Tabel 23 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn partnerkeuze'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
29%	36%	48%	42%	27%	43%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 23 laat zien dat autochtonen en respondenten met een Surinaams- Nederlandse achtergrond het minder vaak (helemaal) eens zijn met de stelling 'Mijn directe omgeving heeft een duidelijke mening over mijn partnerkeuze' dan bijvoorbeeld respondenten met een Turkse achtergrond.

Tabel 24 Percentage (helemaal) eens met de stelling: 'Mijn directe omgeving laat mij volledig vrij een partner te kiezen, ongeacht geslacht, geloof, culturele achtergrond of economische positie'

Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig niet-westers
77%	73%	53%	48%	74%	62%

Bron: Panteia, 2015

Ook wat betreft de vrijheid die de omgeving biedt bij het kiezen van een partner, zien we verschillen tussen de etnische groepen. Meer dan driekwart van de autochtone respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat zijn/haar directe omgeving hem/haar volledig vrijlaat in het kiezen van een partner, ten opzichte van de helft van de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse respondenten.

Tot slot hebben we de respondenten enkele (fictieve) casussen voorgelegd over de partnerkeuze van hun eigen dochter of zoon. Op de volgende pagina geven we de antwoorden weer:

Tabel 25 Casussen over partnerkeuze

Stel:	Ik sta achter de keuze	Ik vind het lastig, ik weet het niet	Ik wijs de keuze af
Uw dochter van 16 vertelt u dat ze een vriend heeft. Wat vindt u daar van?	70%	27%	3%
Uw zoon van 16 vertelt u dat hij een vriendin heeft. Wat vindt u daar van?	72%	25%	3%
Uw dochter van 21 heeft een vriend, maar hij heeft een andere culturele achtergrond. Wat vindt u daar van?	58%	37%	5%
Uw zoon van 21 heeft een vriendin, maar zij heeft een andere culturele achtergrond. Wat vindt u daar van?	59%	37%	4%
Uw dochter van 21 heeft een vriend, maar hij heeft een andere religie. Wat vindt u daar van?	57%	35%	8%
Uw zoon van 21 heeft een vriendin, maar zij heeft een andere religie. Wat vindt u daar van?	58%	35%	7%

Bron: Panteia, 2015

Bovenstaande tabel laat het zien dat respondenten gelijke antwoorden geven bij de casussen over hun (fictieve) zoon en casussen over hun (fictieve) dochter. Ook zien we dat wanneer een kind op jonge (16 jarige) leeftijd een relatie heeft eerder geaccepteerd wordt dan wanneer een kind een relatie heeft met iemand van een andere culturele of religieuze achtergrond. Het maakt hierbij niet uit of het een andere culturele of andere religieuze achtergrond betreft. In deze (fictieve) situatie geven respondenten vaker aan dat ze het lastig vinden. Toch geven relatief weinig mensen aan dat ze een dergelijke keuze van hun kind zouden afwijzen. Opvallend is verder dat veel respondenten deze vragen lastig vinden en het antwoord niet weten.

Wanneer we kijken naar achtergrondkenmerken, zien we weinig verschil in de antwoorden die mannen en vrouwen geven, maar wel verschil in de antwoorden van verschillende etnische groepen. Op de volgende pagina geven we weer welk percentage op alle bovenstaande casussen 'ik sta achter deze keuze' antwoordde:

Tabel 26 Casussen over partnerkeuze: antwoord 'ik sta achter deze keuze'

Stel:	Autochtoon	Westers allochtoon	Turks-Nederlands	Marokkaans-Nederlands	Surinaams-Nederlands	Overig
Uw dochter van 16 vertelt u dat ze een vriend heeft.	74%	67%	52%	29%	44%	51%
Uw zoon van 16 vertelt u dat hij een vriendin heeft.	76%	69%	49%	34%	47%	57%
Uw dochter van 21 heeft een vriend, maar hij heeft een andere culturele achtergrond.	57%	63%	56%	49%	65%	68%
Uw zoon van 21 heeft een vriendin, maar zij heeft een andere culturele achtergrond.	57%	62%	53%	52%	64%	74%
Uw dochter van 21 heeft een vriend, maar hij heeft een andere religie.	59%	55%	39%	26%	57%	55%
Uw zoon van 21 heeft een vriendin, maar zij heeft een andere religie.	60%	54%	37%	26%	59%	60%

Bron: Panteia, 2015

Tabel 26 laat een aantal opvallende resultaten zien. Zo staan Surinaams-Nederlandse respondenten en respondenten met een overig niet-westerse achtergrond 'coulanter' tegenover de partnerkeuze van hun (fictieve) kinderen, dan bijvoorbeeld de autochtone respondenten wanneer het gaat om een partner met een andere culturele achtergrond. Ook is te zien dat de Marokkaans-Nederlandse respondenten het minst vaak achter de verschillende (fictieve) partnerkeuzes van hun kind staan. Wanneer het gaat om de keuze van hun zoon of dochter voor een partner met een andere culturele achtergrond staat ongeveer de helft achter deze keuze, bij een partner met een andere religie of een partner op jonge leeftijd staat ongeveer een derde achter de keuze van hun kind.

Een nadere analyse van de antwoorden (niet weergegeven in de tabel) laat zien dat de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse respondenten vaker de antwoordcategorie 'Ik vind het lastig, ik weet het niet' kiezen. Wanneer we echter alleen kijken naar de antwoordcategorie 'ik keur het af', zien we ook hier dat de Marokkaans-Nederlandse respondenten deze categorie vaker kiezen vergeleken met de andere etnische groepen. Vooral de casus waarin de dochter van 21 thuiskomt met een vriend met een andere religie: bijna 30% van de Marokkaans-Nederlandse respondenten keurt dit af. Ter vergelijking, bij de Turks-Nederlandse respondenten bedraagt dit percentage 17% en bij de autochtonen 7%.

6.3 Kennis over zelfbeschikkingsrecht

Tot slot hebben we de respondenten gevraagd naar hun kennis over zelfbeschikkingsrecht. In onderstaande tabel staan de gegeven antwoorden van alle respondenten.

Tabel 27 Kennis over zelfbeschikkingsrecht

Wist u dat...	Dat wist ik	Ik heb dat ergens gehoord of gelezen, maar wist dit niet exact	Dat wist ik nog niet
In de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens staat geschreven dat iedere man of vrouw zelf het recht heeft om in alle vrijheid een partner te kiezen?	56%	25%	18%
In het Verdrag inzake huwelijkstoestemming staat geschreven dat een huwelijk slechts kan worden gesloten met vrije en volledige toestemming van de aanstaande echtgenoten?	54%	29%	17%
Het dwingen van iemand tot een huwelijk (huwelijksdwang) of het dwingen om iemand in het buitenland achter te laten (achterlating) in Nederland strafbaar is?	51%	28%	21%
Nederland kindhuwelijken wettelijk wil voorkomen door de Wet tegengaan Huwelijksdwang waarin staat dat beide partners minimaal 18 jaar moeten zijn?	62%	26%	11%
Partners van gelijke geslacht in Nederland mogen trouwen en allebei erkend ouder van hun kinderen kunnen zijn?	74%	17%	8%
Veilig Thuis (www.veiligthuis.nl) hulp en advies geeft bij geweld in huiselijke kring en dat huwelijksdwang, eengerelateerd geweld, achterlating en huwelijkse gevangenschap daar ook onder vallen?	35%	34%	31%

Bron: Panteia, 2015

De tabel laat zien dat relatief veel respondenten weten dat partners met een gelijk geslacht in Nederland mogen trouwen en beiden erkend ouder van hun kinderen kunnen zijn. De vragen over wetgeving zijn minder goed bekend. Het minst bekend is de hulp en advies die Veilig Thuis geeft.

6.4 Tussentijdse conclusie

Om bij de eindmeting de effecten van het actieplan in kaart te kunnen brengen, richten we ons onder andere op de opvattingen van de Nederlandse bevolking over zelfbeschikking. Dit doen we door zowel in de nul- als in de eindmeting een vragenlijst uit te zetten onder een afspiegeling van Nederlandse bevolking waarin we vragen naar de kennis, houding, intentie en het gedrag ten aanzien van het thema 'zelfbeschikking'.

De nulmeting laat zien dat de Nederlandse bevolking een open houding inneemt ten aanzien van de opleidings- of beroepskeuze. Bijna alle respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat iedereen in Nederland vrij moet zijn om een opleiding te kiezen en dat dit recht voor meisjes net zo goed telt als voor jongens. Hierin zien we ook geen grote verschillen tussen de etnische groepen. Deze open houding zien we ook terug bij de intenties en het gedrag van mensen. De meerderheid van de respondenten vindt het belangrijk om zelf een opleidings- of beroepskeuze te maken. Toch geeft ook ongeveer een kwart van de respondenten aan dat ze de wensen van de directe omgeving (ten aanzien van opleidings- of beroepskeuze) altijd zullen meenemen, waarbij mannen dat vaker doen dan vrouwen. Zelf keuzes maken en de wensen van de omgeving meenemen hoeven elkaar dus niet uit te sluiten.

Als het gaat om economische zelfstandigheid en de positie die de man of vrouw moet innemen bij het verdienen van het gezinsinkomen, is men iets minder eensgezind. Zo is 11% van de autochtone respondenten het (helemaal) eens met de stelling 'Mannen moeten het gezinsinkomen verdienen' tegenover bijvoorbeeld 37% van de respondenten met een Marokkaanse achtergrond. Ook hebben we gekeken naar de houding vanuit de omgeving. Zo geeft ongeveer een derde van alle respondenten aan dat hun directe omgeving een duidelijke mening heeft over zijn/haar opleidings- en/of beroepskeuze. Dit geldt vaker voor de mannelijke respondenten en voor de categorie Overig niet-westerse allochtonen.

We zien een overeenkomstig patroon bij het thema 'partnerkeuze'. Ook hier lopen de antwoorden tussen de verschillende respondenten weinig uiteen zolang het betrekking heeft op houding en intentie. Wanneer het gaat over het daadwerkelijke gedrag lopen de meningen wel uiteen. Zo zijn bijna alle respondenten het (helemaal) eens met de stellingen 'Iedereen moet vrij zijn om zelf zijn/haar partner te kiezen' en 'Vrije partnerkeuze geldt voor meisjes net zo goed als voor jongens'. Bij intenties omtrent partnerkeuze geeft 15% van de autochtone respondenten aan dat zij de wensen van de directe omgeving mee zouden nemen bij het kiezen van hun partner, tegenover bijvoorbeeld 35% van de Marokkaans-Nederlandse respondenten. Toch laten de antwoorden ook zien dat verreweg de meerderheid (83% tot 94%) van alle etnische groepen het (helemaal) eens is met de stelling 'De enige die mijn partner kiest, ben ik zelf'. Ook hier geldt dat het zelfstandig kiezen van je partner en het meenemen van de wensen uit je omgeving, elkaar niet hoeven uit te sluiten. Geheel in overeenstemming met de bevindingen op de aspecten 'houding' en 'intentie' geeft verreweg de meerderheid aan dat hij/zij zelf zijn/haar partner heeft gekozen. Dit geldt voor alle etnische groepen. Wel zijn er verschillen in de mate waarin de omgeving de partnerkeuze mede bepaald heeft. Zo is een kwart van de Marokkaans-Nederlandse respondenten en bijna een vijfde van de Turks-Nederlandse respondenten het (helemaal) eens met de stelling 'Mijn partnerkeuze is bepaald door mijn directe omgeving', tegenover 10% van de autochtone respondenten.

Over het onderwerp 'partnerkeuze' is er aan de respondenten ook nog een aantal fictieve casussen voorgelegd. Hieruit komt naar voren dat autochtone respondenten vaak 'coulant' zijn wanneer het gaat om de (fictieve) partnerkeuze van hun zoon of dochter. Als het gaat om een partner met een andere culturele achtergrond, zijn de respondenten met een Surinaams-Nederlandse of Overig niet-westerse achtergrond 'coulanter' dan de autochtone respondenten. Verder laten de resultaten zien dat de Marokkaans-Nederlandse respondenten het minst vaak achter de verschillende (fictieve) partnerkeuzes van hun kind staan.

Tot slot hebben we de respondenten vragen voorgelegd over hun kennis van het zelfbeschikkingsrecht. Hieruit komt naar voren dat relatief veel respondenten weten dat bijvoorbeeld partners met hetzelfde geslacht in Nederland mogen trouwen. Minder bekend is men met de vastlegging in wetgeving en (internationale) verdragen. Het minst bekend is men met de hulp en advies die Veilig Thuis geeft. Ongeveer een derde van de respondenten was hiervan op de hoogte. Ook een derde had wel eens iets gehoord, maar wist het niet precies. In de eindmeting zullen we de kennis van de Nederlandse bevolking nogmaals peilen. Dan kunnen we bijvoorbeeld ook nagaan of de campagnes hebben geholpen bij het bevorderen van de kennis over de functie van Veilig Thuis specifiek en het zelfbeschikkingsrecht in het algemeen.

7 Uitvoering Actieplan Zelfbeschikking

Het Actieplan Zelfbeschikking is gestart in januari 2015 en loopt daarmee al bijna een jaar. In dit rapport besteden we daarom ook aandacht aan de stand van zaken. Welke activiteiten hebben al plaatsgevonden, welke tussentijdse resultaten heeft het actieplan al opgeleverd en welke activiteiten staan gepland?

7.1 Uitgevoerde activiteiten: een stand van zaken¹⁰

Uitvoering actieplan ligt op schema

In het Actieplan Zelfbeschikking en het bijbehorende implementatieplan staat voor elke actie beschreven welke activiteiten plaats gaan vinden en binnen welk tijdsbestek. Ook zijn er indicatoren opgenomen om deze activiteiten én tussentijdse resultaten te kunnen monitoren. In bijlage B staan deze indicatoren, per Actielijn, weergegeven en 'aangevinkt'. Het overzicht laat zien dat er in 2015 geen activiteiten hebben plaatsgevonden binnen de 'bijeenkomst fondsenwerving projecten' (actie 4b) en 'internationaal' (actie 7). Ook laat het zien dat de uitvoering van de overige Acties op schema zit en is er al een aantal tussentijdse resultaten te benoemen:

- *Campagnes.* De campagne 'Trouwen tegen je wil' (Actie 1c) is voor de zomer 2015 gestart en heeft een groot aantal bezoekers van de website 'Trouwen tegen je wil' opgeleverd. De nieuwe (interactieve) campagne Zelfbeschikking (Actie 1a) wordt ontwikkeld in gezamenlijkheid met mensen uit de doelgroep. Daarvoor is al een aantal verhalen verzameld. De campagne gaat in 2016 van start.
- *Trainingen.* Er zijn trainingen ontwikkeld voor het professionaliseren van voorlichters (Actie 1b) en deskundigheidsbevordering van professionals op scholen (Actie 5). Tevens is er al een start gemaakt met het aanbieden van deze trainingen.
- *Informatiemateriaal.* Er is een aantal brochures en factsheets ontwikkeld en verspreid onder de doelgroep. Zo is er een brochure opgesteld met (juridische) informatie over schending van mensenrechten (Actie 2) en is er een factsheet over huwelijksdwang opgesteld en gedeeld op www.huiselijkgeweld.nl (Actie 3). Ook is er vanuit het platform Eer en Vrijheid (Actie 4a) een nieuwe website ontwikkeld, namelijk www.eerenvrijheid.nl.
- *Bijeenkomsten.* Ook is er in het kader van het Actieplan Zelfbeschikking in 2015 een aantal bijeenkomsten geweest. Zo is er twee maal een landelijke bijeenkomst georganiseerd voor het platform Eer en Vrijheid (Actie 4a). Daarnaast heeft het platform in 2015 nieuwe doelgroepen bereikt. Zo zijn er meer zelforganisaties en gemeenten aanwezig geweest bij de bijeenkomsten.
- *Onderzoek.* Naast het voor u liggende evaluatieonderzoek (Actie 6b), is het onderzoek naar informele kindhuwelijken gestart (Actie 6a) waarvan begin 2016 de eerste resultaten worden verwacht.

Knelpunten in de uitvoering

Elke Actielijn heeft resultaten geboekt. Wel zijn er ook onverwachte knelpunten te benoemen. Zo is het verzamelen van echte verhalen voor de interactieve social mediacampagne (actie 1a) tijdrovend. Om die reden is de campagne niet in oktober 2015 van start gegaan en gaat de campagne in het voorjaar van 2016 plaatsvinden. Ook is er enigszins vertraging opgelopen bij het verder professionaliseren van de 160 voorlichters (actie 1b). Zo bleek de veronderstelling om vanuit het Kennisplatform

¹⁰ De nulmeting is in 2015 uitgevoerd in de periode augustus tot en met december. De nulmeting is dus gebaseerd op de stand van zaken in deze periode.

Integratie en Samenleving (KIS) te kunnen voortborduren op het netwerk dat vanuit voorgaande landelijke programma's was opgebouwd niet geheel te kloppen. Het KIS heeft daarom extra ingezet gepleegd om de organisaties die betrokken waren bij de voorgaande landelijke programma's alsnog te betrekken bij het nieuwe actieplan en het netwerk uit te breiden met andere organisaties. Een ander geconstateerd knelpunt binnen dezelfde Actie is het voortschrijdende inzicht dat de geprofessionaliseerde voorlichters (straks) het beste regionaal of lokaal aan de slag kunnen, maar dat het KIS – als landelijke organisatie – te weinig capaciteit heeft om alle belangrijke regio's en gemeenten hiertoe te bewegen. Om die reden zal er in 2016 mogelijk een meer regionale aanpak tot stand worden gebracht. Tot slot is er een aantal activiteiten, zoals de trainingen aan docenten (actie 5), 'over het jaar getild', omdat de tijd nog niet rijp bleek voor deze activiteiten. Deze activiteiten staan daarom voor begin 2016 op de agenda.

7.2 Vooruitblik op 2016 en 2017

Geplande activiteiten

De verschillende acties zijn in 2015 opgestart en lopen in 2016 en 2017 door. Een aantal concrete activiteiten is al bekend:

- *Interactieve campagne*. De campagne start in het voorjaar van 2016 en wordt een campagne die gezamenlijk met de doelgroep ontwikkeld is.
- *Voorlichters verder professionaliseren*. In 2016 vinden er trainingen aan voorlichters plaats. Om de kans te vergroten dat voorlichters hun werk betaald kunnen voortzetten, zal er in 2016 meer regionale focus komen.
- *Campagne "Trouwen tegen je wil"*. De campagne wordt in 2016 en 2017 herhaald.
- *Platform Eer en Vrijheid*. In principe zijn er in 2016 wederom twee ontbijtsessies en twee landelijke bijeenkomsten gepland. Hoe deze er precies uit zullen gaan zien, wordt in januari 2016 bepaald in afstemming met het ministerie. Daarnaast zal de website www.eerenvrijheid.nl verder bijgewerkt worden en het werkveld nog meer betrokken worden bij deze website. Anders dan in 2015 zullen er in 2016 ook nieuwsbrieven verstuurd worden over het Platform en de verschillende activiteiten. Er staan vier nieuwsbrieven gepland voor 2016.
- *Versterking signalering door professionals op scholen*. Vanaf 2016 vinden de eerste trainingen plaats. De verwachting is dat het aantal aanmeldingen van VO-, MBO- en HBO-onderwijsinstellingen voor deze trainingen zal toenemen doordat meer onderwijsinstellingen overtuigd zijn van de meerwaarde van het aanbod van het project.
- *Onderzoek informele kindhuwelijken*. De resultaten van het onderzoek dat de Universiteit van Maastricht en het Verwey Jonker Instituut uitvoeren naar informele huwelijken uitvoeren, worden begin 2016 verwacht.

Tussen- en eindmeting evaluatie

Om de effecten van het actieplan vast te stellen, zullen ook wij de activiteiten blijven volgen. Zo spreken we in 2016 en 2017 wederom met de beleidsmedewerkers en de partijen die het actieplan uitvoeren. Ook gaan we in gesprek met de doelgroep. Met behulp van deze gesprekken krijgen we inzicht in de effecten van het beleid. De opgestelde veranderingstheorie helpt ons vervolgens bij het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. De verschillende causale relaties in de veranderingstheorie zijn dan ook leidend voor de analyse, maar we zullen ook aandacht besteden aan bijvangst en averechtse effecten. Begin 2017 brengen we hierover een nieuw onderzoeksrapport uit. Begin 2018 rapporteren we over de eindmeting en geven we antwoord op de vraag in hoeverre de ingezette acties hebben geleid tot de gewenste effecten.

7.3 Tussentijdse conclusie

Het Actieplan Zelfbeschikking is gestart in januari 2015 en met een kleine uitzondering daargelaten kunnen we concluderen dat de uitvoering van het actieplan op schema ligt. Zo is er al een aantal tussentijdse resultaten geboekt in de vorm van uitgezette campagnes, opgezette trainingen, het drukken en verspreiden van informatiemateriaal en het organiseren van bijeenkomsten. Wel hebben zich in 2015 enkele onvoorziene knelpunten voorgedaan. Zo bleek de veronderstelling om te kunnen voortborduren op het netwerk dat vanuit voorgaande landelijke programma's was opgebouwd niet geheel te kloppen. Er is daarom extra inzet nodig om (de al getrainde) voorlichters te bereiken.

We kunnen concluderen dat de startfase van het actieplan is afgerond, maar dat 'het echte werk' in 2016 en 2017 gaat beginnen. De voorbereidende werkzaamheden zijn gestart. Hierdoor kunnen begin 2016 de eerste trainingen aan voorlichters gegeven worden, gaat de nieuwe social mediacampagne de lucht in en komt er meer regionale focus. Om de effecten van het actieplan vast te stellen, zullen wij deze activiteiten blijven volgen en in het begin van 2017 en 2018 hierover rapporteren.

Bijlage A – Onderzoeksverantwoording

Geïnterviewde personen

Voor het opstellen van de verandertheorie hebben we gebruik gemaakt van het Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017, zoals deze op 5 januari 2015 aan de Tweede Kamer is gepresenteerd, en het uitgewerkte Uitvoeringsplan, dat opgesteld is door de beleidsmedewerkers van het ministerie van SZW/directie Samenleving & Integratie. Vervolgens hebben we de reconstructie op papier voorgelegd aan de beleidsmedewerkers die betrokken zijn bij de opzet en uitvoering van het actieplan. Het betreft twee beleidsmedewerkers vanuit het ministerie van SZW en één beleidsmedewerker vanuit het ministerie van OCW. De aangepaste verandertheorie is vervolgens middels een focusgroep voorgelegd aan personen uit het veld. Daarnaast hebben we een aantal personen die niet bij de focusgroep aanwezig konden zijn persoonlijk benaderd. Aan de 'trekkers' van de Actielijnen hebben we daarnaast, via e-mail en telefonisch contact, extra vragen gesteld over de stand van zaken betreffende de uitvoering van de Actielijnen.

De organisaties die inhoudelijke input hebben gegeven aan het onderzoek zijn:

- Diversion
- Dona Daria
- Federatie Somalische Associaties Nederland (FSAN)
- Fier Fryslân
- Gemeente Den Haag
- Gemeente Rotterdam
- Kennisplatform Integratie en Samenleving
- Knooppunt Huwelijksdwang en achterlating
- Ministerie van OCW
- Ministerie van SZW
- Stichting Hindustani
- Stichting Voice of Afghan Women

Geraadpleegde literatuur

Voor het beschrijven van de problematiek en het opstellen van de theoretische reflectie op de verandertheorie, hebben we gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (2005) *Tot het huwelijk gedwongen. Een advies over preventieve, correctieve en repressieve maatregelen ter voorkoming van huwelijksdwang*. Den Haag: uitgebracht aan de Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie.

Allen, T.D. & L.T. Eby (2007) *The Blackwell Handbook of Mentoring: a Multiple Perspectives Approach*. Hoboken: Wiley-Blackwell.

Bakker, H. en Felten H. (2012) *De mantel der liefde. Quickscan naar huiselijk geweld in orthodoxprotestantse gezinnen*. Utrecht: MOVISIE.

Bakker, S. (2008) *Achtergelaten Vrouwen. De weg terug van Marokko naar Nederland*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Bartels, E. (2005). *Onderzoeksnotitie over migrantenvrouwen en kinderen die gedwongen zijn achtergelaten in landen van herkomst*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.

Blumer, H. (1969) *Symbolic Interactionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc

Boumans, J. (2015) *Naar het hart van empowerment (deel 2) Over de vraag wat werkt*. Utrecht: Movisie & Trimbos Instituut.

Cornelissens, A., Kuppens, J. en Ferwerda, H. (2009) *Huwelijksdwang: een verbintenis voor het leven? Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Kuppens, J., Cornelissens, A. en Ferwerda, H. (2008) *Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegsignalen van eergegerelateerd geweld*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Dolan, P. Hallsworth, M., Halpern, D., King, D. en Vlaev, I. (2010) *MINDSPACE: Influencing behaviour through public policy*. Londen: Institute for Government.

Drost, L., Goderie, M, Flikweert, M. en Tan, S. (2012) *Leven in gedwongen isolement. Een verkennend onderzoek naar verborgen vrouwen in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Ferwerda, H.B. en van Leiden, I. (2005) *Eerwraak of eergegerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Hendriks, A.C., Friele, R.D., Legemaate, J. & Widdershoven, G.A.M. (2013) *Thematische wetsevaluatie. Zelfbeschikking in de zorg*. Den Haag: ZonMw.

Janssen, J. (2006) *Je eer of je leven? Een verkenning van eorzaken voor politieambtenaren en andere professionals*. Den Haag: Elsevier Overheid.

Khanum, N. (2008) *Forced marriage, family cohesion and community engagement: National learning through a case study of Luton*. Luton: Equality in Diversity.

Koning, M. de, en Bartels, E. (2005). *Over het huwelijk gesproken: partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindostaanse Nederlanders*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.

Lub. V., Groot, N., de en Schaafsma, J. (2011) *Polarisatie en radicalisering: de onderbouwing van sociale interventies getoetst*. Utrecht: Movisie/ Universiteit van Tilburg.

Musa, S. en Diepenbrock, E. (2013) *Verborgen vrouwen: een vergeten groep. Een verkennend onderzoek naar aard, omvang en aanpak van de problematiek van verborgen vrouwen in de deelgemeente Delfshaven (Rotterdam)*. Den Haag: Femmes for Freedom.

Omlo, J. Bool, M. en Rensen, P. (2013) *Weten wat werkt. Passend evaluatieonderzoek in het sociale domein*. SWP: Amsterdam.

- Omlo, J. (2015) Doelgerichtheid bij onderzoek maakt blind voor onverwachte bijvangsten van beleid, <http://www.socialevraagstukken.nl/doelgerichtheid-bij-onderzoek-maakt-blind-voor-onverwachte-bijvangsten/> (13 januari)
- Owen, J.M. (2006) *Program Evaluation. Forms and Approaches*. Crows nest, NSW: Allen & Unwin.
- Regeerakkoord (2012) *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD – PvdA*.
- Rhodes, J.E. (2002) *Stand by Me. The Risks and Rewards of Mentoring Today's Youth*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schmidt, G.E. en Rijken C.R.J.J. (2005) *Juridische aspecten van gedwongen huwelijken. Onderzoek voor de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken*. Den Haag: Asser Instituut.
- Snel, E. (2013) De Theory of Change-benadering: weten is méér dan meten, in Omlo, J. Bool, M. & Rensen, P. (red.) *Weten wat werkt. Passend evaluatieonderzoek in het sociale domein*. SWP: Amsterdam.
- Sterckx, L en C. Bouw (2005) *Liefde op maat. Partnerkeuze van Marokkaanse en Turkse jongeren*. Amsterdam: Uitgeverij het Spinhuis.
- Swierstra, T. en Tonkens, E. (2005), Conclusie. Kiezen, een burgerplicht? in Hurenkamp, M. en Kremer, M. (red.) *Vrijheid verplicht: over tevredenheid en de grenzen van keuzevrijheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Twist, M.J.W. van en Verheul, W.J. (2010) Onvoorziene opbrengsten. Meer dan de tragiek van goede bedoelingen. *Beleid & Maatschappij*, 37(4), 308- 318.
- Uyterlinde, M. Lub, V. Groot, N., de en Sprinkhuizen. A., (2009) *Meer dan een steuntje in de rug. Succesfactoren van coaching en mentoring onderzocht*. Utrecht: Movisie.
- Velthuis, O. (2005) De homo economicus als tevredenheidsdier, in Hurenkamp, M. & Kremer, M. (red.) *Vrijheid verplicht: over tevredenheid en de grenzen van keuzevrijheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Waesberghe, D.S. van et al. (2014) *Zo zijn we niet getrouwd. Een onderzoek naar omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, Maastricht University & Femmes for Freedom.
- Zweers, J., Bouma, S. en Wils, J. (2011) *Aan de goede kant van de eer' Eindevaluatie van een meerjaren kaderprogramma*. Zoetermeer: Research voor Beleid.

Online enquête

Voor het uitzetten van de vragenlijst over kennis, houding en gedrag van de Nederlandse bevolking over de thematiek Zelfbeschikking hebben we een gebruik gemaakt van het online panel van Panelclix. 965 respondenten hebben de enquête ingevuld, waarbij de samenstelling van respondenten in leeftijd (vanaf 16 jaar), geslacht en etniciteit gelijk is aan de verdeling van de Nederlandse bevolking, de zogenaamde Gouden Standaard. Omdat de percentages van de allochtone groepen echter te klein zijn om representatieve uitspraken te doen per etnische achtergrond, hebben we voor de vier grootste etnische groepen extra respondenten geworven.

Leeftijd (16+)	Gouden Standaard	Netto respons ¹¹
16-29	21%	204 (21%)
30-44	26%	335 (35%)
45-59	27%	245 (25%)
60+	27%	177 (18%)
Geslacht	Gouden Standaard	Netto respons
Vrouw	45%	500 (52%)
Man	55%	459 (48%)
Neutraal ¹²		6 (0,6%)
Etniciteit	Gouden Standaard	Netto respons
Autochtoon	79%	514 (53%)
Westers allochtoon	9%	103 (11%)
Niet-westers allochtoon,	12%	348 (36%)
waarvan:		
• Turks	2,3%	83 (8,6%)
• Marokkaans	2,2%	65 (6,7%)
• Surinaams	2%	100 (10,4%)
• Overig niet-westers	4,5%	100 (10,4%)

In de analyse hebben we vervolgens een weegfactor gehanteerd op 'etniciteit', waardoor de totale uitkomsten weer overeenkomen met de verdeling in de Nederlandse samenleving en de enquêteresultaten.

Op basis van de netto steekproef kunnen we voor een betrouwbaarheidsniveau van 99% en een foutmarge van 4% representatieve uitspraken doen over de Nederlandse bevolking.

¹¹ En 4 'missing'.

¹² We hebben in de vragenlijst ook de keuzemogelijkheid 'neutraal' aangereikt bij het uitvragen van geslacht. 6 personen hebben deze mogelijkheid aangevinkt.

Bijlage B – Stand van zaken

Actie 1a: Interactieve campagne	
De campagne is gestart in 2015 en wordt herhaald in 2016 en 2017	±
De campagne is ontwikkeld gezamenlijk met mensen uit de doelgroep	✓
Media-aandacht en aantal kliks/hits	
Er komt een debat op gang in de doelgroep	
Er zijn rolmodellen/boegbeelden zichtbaar die een voorbeeld zijn	
Mensen en initiatieven sluiten aan bij de campagne	
Mensen uit de doelgroep kennen de campagne en de boodschap	

Toelichting:

Er zijn mensen uit de doelgroep die hun ervaringen willen delen. Het ministerie gaat verder met het verzamelen van verhalen. De campagne start in het voorjaar van 2016 en wordt een campagne die gezamenlijk met de doelgroep ontwikkeld is.

Actie 1b: Professionalisering voorlichters	
Er is een trainingsaanbod op maat	✓
Er zijn trainingen gegeven aan voorlichters	✓
Er is een gecertificeerde pool (n=160) van voorlichters	
De pool voorlichters zet de dialoog voort	
De pool voorlichters zien in eigen kring een beweging naar een andere mentaliteit en gedrag, voorbij de eerste van bewustwording	
Er is een website met voorlichters en hun aanbod	
De pool, het aanbod en de meerwaarde is bekend bij gemeenten, organisaties en instellingen	
Een aantal voorlichters heeft een betaalde baan bij gemeenten, organisaties en instellingen	

Toelichting:

Het Kennisplatform Integratie & Samenleving heeft de reeds getrainde én nieuwe voorlichters verder geprofessionaliseerd om hen actief in te zetten via een trainers- en voorlichterspool. In november en december 2015 starten de eerste trainingen. De certificeringsmogelijkheden worden in 2016 nader onderzocht.

Actie 1c: Campagne 'Trouwen tegen je wil'	
De campagne start in mei 2015 en wordt herhaald in 2016 en 2017	✓
Aantal keren waarop informatie-film is bekeken	725.000
Aantal bezoekers van de website 'trouwen tegen je wil' in periode van campagne tot schoolvakantie (april-juli)	8.500
Aantal 'kliks' van de website 'trouwen tegen je wil' in periode van campagne tot schoolvakantie (april-juli)	57.547
Aantal geregistreerde meldingen Veilig Thuis	

Toelichting:

De campagne "Trouwen tegen je wil" liep van 11 mei 2015 tot 8 juni 2015. De campagne bevat informatie over wat je moet doen als je bang bent te moeten trouwen tegen je wil of bang bent te worden achtergelaten. De campagne is online gevoerd waarbij een filmpje centraal stond waarin een slachtoffer van huwelijksdwang haar weg vindt naar de website www.trouwentegenjewil.nl. Het filmpje is via social media, zoals Facebook en youtube, vertoond. Het filmpje is ruim 725.000 keer uitgekeken, waarbij zo'n 70 procent van de views zijn gedaan door vrouwen in de leeftijd van 16 tot 25. De website 'Trouwen tegen je wil' is ruim 8.500 keer bezocht, waarbij de pagina 'wat kan ik doen' ruim 2.000 keer is bekeken. In totaal heeft de campagne 57.547 clicks gehaald. Daarnaast hebben ruim 700 bezoekers van de homepage van 'Trouwentegenjewil.nl' gebruik gemaakt van de link naar de chatfunctie van Fier Fryslân, een landelijk expertise- en behandelcentrum op het gebied van geweld in afhankelijkheidsrelaties.

Actie 2: Vergroten bewustzijn schending mensenrechten	
Er is een brochure ontwikkeld met concrete informatie over wat wel en niet mag, inclusief wet- en regelgeving in (zomer) 2015	✓
Het aantal voorlichtingsbijeenkomsten over mensenrechten en het recht van zelfbeschikking in 2015.	1

Toelichting:

Het Landelijk Knooppunt Huwelijksdwang en Achterlating¹³ heeft van SZW de opdracht gekregen een brochure te ontwikkelen met als doel niet-juristen op hoofdlijnen inzicht te geven in het juridisch kader bij de aanpak van huwelijksdwang en achterlating. De Nederlandse wet biedt namelijk aanknopingspunten om slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating te helpen, maar professionals weten niet altijd voldoende over de rechten die slachtoffers hebben en hoe zij slachtoffers hierover kunnen adviseren. De brochure 'Wat zegt de wet. Wat kun jij doen als professional' is op 8 oktober 2015 verschenen en gaat onder meer in op mensen- en kinderrechten en de aanpak via het strafrecht en civielrecht.¹⁴ De brochure is tijdens de tweede landelijke bijeenkomst van het Platform Eer en Vrijheid aan de aanwezige professionals gepresenteerd. In 2016 zullen er nog een aantal voorlichtingsbijeenkomsten plaatsvinden.

Actie 3: Lokale agendering en facilitering	
Er is een factsheet ontwikkeld	✓
De factsheet wordt gedeeld op www.huiselijkgeweld.nl	✓
Aantal keren dat de factsheet bekeken wordt	
Aantal bijeenkomsten die georganiseerd zijn voor gemeenten en andere organisaties	
Ervaringen van aanwezigen bij bijeenkomsten	
Aantal Nederlandse gemeenten die voldoende toegerust zijn om huwelijksdwang, EEG en achterlating op een effectieve manier aan te pakken via Veilig Thuis en Sociale Wijkteams.	

¹³ www.huwelijksdwangenachterlating.nl

¹⁴ www.huwelijksdwangenachterlating.nl/sites/www.huwelijksdwangenachterlating.nl/files/4076.1001_a5_brochure_lkha_web.pdf

Toelichting:

Het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) ondersteunt en adviseert gemeenten en sociale wijkteams bij de preventie, signalering en aanpak van huwelijksdwang. Op 14 augustus 2015 is een vernieuwde factsheet over huwelijksdwang verschenen¹⁵. De factsheet geeft professionals informatie over cijfers, verschijningsvorm, wetgeving en beleid, signalering en aanpak. De factsheet en overige informatie zijn gedeeld op www.huiselijkgeweld.nl.

Actie 4a: Platform Eer en Vrijheid	
Twee keer per jaar vindt een landelijke bijeenkomst plaats	✓
Het aantal deelnemers ligt tussen de 100 en 200 en is gevarieerd naar aard van de organisatie	✓
De evaluatie van de deelnemers is overwegend positief. De bijeenkomsten worden als nuttig ervaren en worden gewaardeerd door de deelnemers	✓
Het platform levert op dat mensen elkaar weten te vinden en (beter) samenwerken buiten het platform	✓
Het levert een bijdrage aan het vergroten van het kennisniveau van de deelnemers	✓
Yammer wordt actief gebruikt door een groot deel van de deelnemers	±
Er is een website waarop het platform en informatie zichtbaar is	✓
Het platform is verzelfstandigd	

Toelichting:

Het platform Eer & Vrijheid is voor alle partijen die zich bezighouden met huwelijksdwang, achterlating, verborgen vrouwen en eengerelateerd geweld. Professionals en vrijwilligers die zich dagelijks inzetten om deze problemen aan te pakken kunnen kennis delen, netwerken, verbinden, maar ook onderwerpen agenderen. Dit kan op landelijke bijeenkomsten, kleinere bijeenkomsten, maar ook digitaal. Op 15 januari 2015 en 8 oktober 2015 vonden de halfjaarlijkse landelijke bijeenkomst plaats. Er waren 130 deelnemers aanwezig uit alle provincies met een zeer diverse achtergrond, variërend van politie, OM, advocatuur, Veilig Thuis, opvang, Jeugdzorg, gemeenten/wijkteams, kennisinstututen, maatschappelijke (migranten)organisaties tot ervaringsdeskundigen.

Actie 4b: Bijeenkomst fondsenwerving projecten	
Er is een ambitiedocument is vastgesteld waarbinnen maatschappelijke organisaties projectplannen opstellen	✗
De bijeenkomst heeft plaatsgevonden	✗
Aantal aanwezige maatschappelijke organisaties en fondsen	✗
Bedrag dat geworven is om de doelstellingen van het ambitiedocument te verwezenlijken	✗
De kans is reëel dat het geen éénmalige exercitie blijft.	

¹⁵ <http://www.kis.nl/publicatie/factsheet-huwelijksdwang>

Toelichting:

De bijeenkomst om maatschappelijke organisaties te koppelen aan fondsen, heeft niet plaatsgevonden. Het is onduidelijk of deze bijeenkomst in 2016 alsnog zal plaatsvinden.

Actie 5: Deskundigheidsbevordering professionals scholen	
Er is een training Signaleren en Handelen	✓
Er is voorlichtingsmateriaal (folder) ontwikkeld en verstuurd naar scholen	✓
Alle VO, MBO, HBO scholen zijn op de hoogte gebracht van het project en het bijbehorende aanbod.	✓
Het aantal scholen en het aantal professionals van scholen dat meedoet aan extra trainingen signaleren en handelen	
Het (verhoogde) aantal meldingen huwelijksdwang, achterlating en eengerelateerd geweld door professionals van scholen over huwelijksdwang, achterlating en eengerelateerd geweld	
Het door professionals van scholen beter kunnen handelen in het geval van huwelijksdwang, achterlating of eengerelateerd geweld aan de hand van profielschetsen professionele scholen.	

Toelichting:

Fier Fryslân en Kompaan en de Bocht hebben van SZW de opdracht gekregen om docenten en betrokken zorgprofessionals binnen het VO, MBO en HBO deskundiger en vaardiger te maken bij signalen van huwelijksdwang, achterlating en eengerelateerd geweld. De deskundigheidsbevordering richt zich op het herkennen van signalen, het bespreekbaar maken en het hierop anticiperen door adequaat en effectief te handelen. Hiervoor is een landelijk gratis trainingsaanbod ontwikkeld voor iedereen binnen het onderwijs die werkt met jongeren uit etnische minderheidsgroepen. De trainingen zijn gepland in het voorjaar van 2016. Voorafgaand aan de training wordt gestart met een e-learning module om de basiskennis op peil te brengen.¹⁶ De bestaande e-learning module is speciaal hiervoor geschikt gemaakt voor docenten.

Actie 6a: Onderzoek informele kindhuwelijken	
Er is een onderzoek uitgevoerd	
Er is inzicht in de definitie van informeel/religieus/kindhuwelijk	
Er is inzicht in de aard van de onwettige informele kind(huwelijken) en in welke gemeenschappen deze plaatsvinden	
Er is inzicht in de omvang van onwettige informele kind(huwelijken) in deze gemeenschappen	

Toelichting:

Naar aanleiding van een aangenomen motie (PvdA/SP)¹⁷ wordt in opdracht van SZW door de Universiteit van Maastricht en het Verwey Jonker Instituut een onderzoek uitgevoerd naar informele huwelijken. Het doel van dit onderzoek is zicht te krijgen op de omvang van informele (kind)huwelijken die worden gesloten binnen bepaalde (geloofs)gemeenschappen in Nederland. Daarnaast beoogt dit onderzoek inzichtelijk te

¹⁶ www.huwelijkswang.info

¹⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 32 824, nr. 37 nader gewijzigd, onderdeel 4

maken of en welke werkzame interventies mogelijk zijn om onwettige, informele (kind) huwelijken te voorkomen. De resultaten worden verwacht begin 2016.

Actie 6b: Evaluatieonderzoek	
Er is een nulmeting, tussenmeting en eindmeting uitgevoerd	✓
Er is een ToC opgesteld en er is inzicht in prestatie-indicatoren	✓
Er is inzicht in de resultaten van het actieplan	
Het tweede en derde onderzoek geeft een beeld van succes- en faalfactoren van het lopende beleid en inzichten om beleid waar nodig bij te sturen	

Toelichting:

SZW heeft Panteia en Bureau Omlo de opdracht gegeven om het Actieplan Zelfbeschikking te evalueren. Om de effectiviteit van het beleid te kunnen volgen en zo nodig bij te stellen, wordt een evaluatieonderzoek uitgevoerd met een nulmeting (2015), tussenmeting (2016) en eindmeting (2017). Het rapport dat nu voor u ligt betreft de rapportage van de nulmeting.

Actie 7: Internationaal	
Aantal landen die bezocht zijn door beleidsmedewerkers	✗
Aantal internationale conferenties door beleidsmedewerkers	✗
Toename kennis en informatie over de problematiek en het beleid in andere landen	
Het wordt behandeld als aandachtspunt tijdens het EU-voorzitterschap Nederland, 1 ^e helft 2016.	

Toelichting:

Deze activiteiten hebben in 2015 niet plaatsgevonden. Het is onduidelijk of deze in 2016 of 2017 wel zullen plaatsvinden.

Panteia B.V.
Bredewater 26
2715 CA Zoetermeer
Postbus 7001
2701 AA Zoetermeer
tel: 079 322 20 00
fax: 079 322 20 01
info@panteia.nl
www.panteia.nl